

**ШҮҮХИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ШИНЭЧИЛСЭН НАЙРУУЛГЫН
ТӨСЛИЙН ЗАРИМ ЗОХИЦУУЛАЛТАД ХОЛБОГДОХ
ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА**

*Г.Билгээ, Э.Энхтүвшин,
П.Уранчимэг, Ж.Үүрцайх*

АГУУЛГА

УДИРТГАЛ

**1. Ром-германы болон англо-саксоны эрх зүйн тогтолцоотой улсуудын
Дээд шүүхүүдийн онцлог**

- 1.1. Ром-германы болон англо-саксоны эрх зүйн тогтолцоонуудын онцлог
- 1.2. Ром-германы эрх зүйн тогтолцоотой улсуудын Дээд шүүхүүдийн онцлог

(Австри, Бельги, Герман, Итали, Франц)

- 1.3. Англо-саксоны эрх зүйн тогтолцоотой улсуудын Дээд шүүхүүдийн онцлог *(Австрали, АНУ, Их Британи, Канад, Энэтхэг)*

2. Дээд шүүхийн шүүгчдийн тоо, түүнийг тогтооход харгалздаг хүчин зүйлс

- 2.1. Дээд шүүхийн шүүгчдийн тоо, түүнийг тогтооход харгалздаг хүчин зүйлс

(АНУ, Австрали, Австри, Бельги, БНХАУ, Герман, Итали, Их Британи, Канад, Литва, ОХУ, Өмнөд Солонгос, Франц, Энэтхэг, Япон)

3. Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь Дээд шүүхийн оролцоо

- 3.1. Анхан шатны журмаар хянан шийдвэрлэсэн хэрэг маргааныг Дээд шүүхээр хянан хэлэлцдэг эсэх, түүний эерэг, сөрөг талууд

(АНУ, Бельги, Герман, Гүрж, Их Британи, ОХУ, Франц)

- 3.2. Дээд шүүхэд тодорхой тохиолдолд хэрэг хянан хэлэлцдэг байдал

(АНУ, Бразил, Нидерланд, ОХУ, Португал, Тайланд, Швед)

4. Тойргийн болон дагнасан шүүхийг байгуулах үндэслэл

Тойргийн болон дагнасан шүүхийг байгуулах эрх зүйн үндэслэл

(Литва, Молдова, Эстони)

5. Шүүгчийн мэргэжлийн ур чадвар болон сахилгын хариуцлагыг зааглаж хариуцлага тооцдог байдал

Шүүгчийн мэргэжлийн ур чадвар болон сахилгын хариуцлагыг зааглаж хариуцлага тооцдог байдал *(АНУ, Герман, Молдова, ОХУ, Япон)*

Ашигласан материал

УДИРТГАЛ

Энэхүү судалгааг Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөлтэй холбогдуулан захиалагчаас ирүүлсэн хүсэлтийн дагуу дор дурдсан асуудлын хүрээнд гадаадын зарим орны туршлагыг судлав. Үүнд:

- 1) Ром-германы болон Англо-саксоны эрх зүйн тогтолцоотой улсуудын Дээд шүүхийн гол ялгаа, онцлог;
- 2) Дээд шүүхийн шүүгчдийн тоо болон түүнийг тогтооход харгалздаг хүчин зүйлс;
- 3) шүүгчийн мэргэжлийн ур чадвар болон сахилгын хариуцлага алдсан алдаа, дутагдалд хэрхэн хариуцлага тооцдог байдал;
- 4) анхан шатны журмаар хянан шийдвэрлэсэн бүх хэрэг маргааныг Дээд шүүхээр хянан хэлэлцдэг эсэх, түүний эерэг, сөрөг тал;
- 5) Дээд шүүхэд тодорхой тохиолдолд хэрэг хянан хэлэлцдэг байдал;
- 6) тойргийн болон дагнасан шүүхийг байгуулах эрх зүйн үндэслэл.

Судалгаа нь бүтцийн хувьд 5 бүлэгт хуваагдах бөгөөд бүлэг тус бүрт гол төлөөлөл болохуйц сайн туршлагатай орнуудыг сонгон судалсан болно.

Парламентын судалгааны хүрээлэнгээс өмнө нь шүүхтэй холбоотой зарим асуудлаар дараах судалгааны ажлуудыг гүйцэтгэснийг лавлагаа болгон оруулж байна. Үүнд:

- Гадаадын зарим орны Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн эрх зүйн зохицуулалт, Судалгааны эмхэтгэл - XXI боть, 2015 он, 102-109 дэх тал (СТ-15/221);
- Дээд шүүхийн хуулийн тайлбар хийх бүрэн эрхийн талаарх зарим орны эрх зүйн зохицуулалт, Судалгааны эмхэтгэл - XXI боть, 2015 он, 112-118 дахь тал (СТ-15/409);
- Гадаадын зарим орны Үндсэн хууль дахь Ерөнхий сайдыг томилох, Засгийн газрыг бүрдүүлэх процедур, шүүгчийг томилох, чөлөөлөх, огцруулах болон шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн бүтцийн талаарх зохицуулалт, 2017 (СТ-17/218).

Нэг. Ром-германы болон Англо-саксоны эрх зүйн тогтолцоотой улсуудын Дээд шүүхийн онцлог

Судалгааны энэ хэсэгт Ром-германы болон Англо-саксоны эрх зүйн тогтолцоотой улсуудын Дээд шүүхийн гол ялгаа, онцлогийн талаар судалсан болно.

а) Ром-германы болон Англо-саксоны эрх зүйн тогтолцоонуудын онцлог

Эрх зүйн эрх сурвалжийн хувьд - Ром-германы эрх зүйн тогтолцоотой улсад бичмэл үндсэн хууль дээд хүчин чадалтай үйлчилдэг ба төрөлжсөн хуулиуд эрх зүйн эх сурвалж болдог байхад Англо-саксоны эрх зүйн тогтолцооны үндсэн эх сурвалж нь шүүхийн жишиг юм.

Шүүхийн үндсэн үүргийн хувьд - Ром-германы эрх зүйн тогтолцоонд эрх зүйн хэм хэмжээг хэрэглэх, тайлбарлах үүрэгтэй бол Англо-саксоны эрх зүйн тогтолцоотой улсын шүүгчид нь нийтлэг шинжтэй шийдвэр гаргадаггүй бөгөөд тухайн маргааныг төгс шийдэх зорилго тавьдгаараа ялгаатай юм.

Хэм хэмжээг тогтоох асуудлын хувьд - Англо-саксоны эрх зүйн тогтолцоонд хууль тогтоогчид бүх цаг үед, бүх харилцааг зохицуулсан хэм хэмжээг тогтоох бололцоогүй гэж үзэн, тэрхүү орон зайг шүүхийн жишиг, зан заншил, эрх зүйн нийтлэг зарчмаар нөхөн зарчмыг баримталдаг бол Ром-Германы эрх зүйн тогтолцоо нь эрх зүйн хэм хэмжээгээр зохицуулагдаагүй тодорхой хэрэг, маргааныг шийдвэрлэхдээ эрх зүйн нийтлэг зарчмыг баримталдаг. Үүнээс харахад, уг хоёр тогтолцоо нь эрх зүйн нийтлэг зарчмыг баримтлан хэрэг маргааныг шийдвэрлэдгээрээ ижил төстэй юм.

б) Ром-германы эрх зүйн тогтолцоотой улсуудын Дээд шүүхийн онцлог

Ром-германы эрх зүйн тогтолцоонд хамаардаг ХБНГУ, Франц, Итали, Австри, Бельги зэрэг орны Дээд шүүхүүд нь:

- доод шатны шүүх хууль зөрчсөн эсхүл хуулийг буруу хэрэглэсэн эсэхийг хянах;
- эрх зүйн маргаантай асуудлаар хуульд тайлбар хийх;
- хууль тогтоомжийн нэгдмэл хэрэглээг хангах зэрэг гол чиг үүрэгтэй юм.

Тухайлбал, Германы Дээд шүүх нь анхан шатны шүүхийн шийдвэрийг зөвхөн хууль зөрчсөн, эсхүл хуулийг буруу хэрэглэсэн эсэхтэй холбогдуулан хянадаг байна. Италийн Дээд шүүх нь хуулийг зөв хэрэглэх, нэг мөр тайлбарлах болон үндэсний эрх зүйн нэгдлийг хангах, эцсийн шатаар иргэний болон эрүүгийн хэргийн талаар шүүхээс гаргасан шийдвэртэй холбоотой гомдлыг эрх зүйн талаас, мөн шүүхийн эрх хэмжээний асуудлаарх маргааныг хянан шийдвэрлэх үүрэгтэй юм.

Зарим улсын Дээд шүүх нь дурдсан гурван чиг үүргээс гадна өөр чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг байна. Тухайлбал, Италийн Хяналтын шүүх нь хууль тогтоох байгууллагын сонгууль болон хуулийг хүчингүй болгох олон нийтийн санал асуулгын асуудлаар харьяаллын бус чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг бол Австрийн Дээд шүүх нь хууль тогтоомжийн төсөл санаачлан боловсруулах явцад тухайн төсөлд дүгнэлт гаргах үүрэгтэй.

в) Англо-саксоны эрх зүйн тогтолцоотой улсуудын Дээд шүүхийн онцлог

Англо-саксоны эрх зүйн тогтолцоонд хамаардаг АНУ, ИБУИНВУ, Канад, Австрали, Энэтхэг зэрэг орны Дээд шүүхүүд нь:

- доод шатны холбооны болон мужийн шүүхийн иргэний болон эрүүгийн хэргийн талаарх шийдвэртэй холбогдсон маргааныг хянан хэлэлцэх;
- эрх зүйн асуудлаар албан ёсны тайлбар хийх;
- Үндсэн хуулийн хяналтыг хэрэгжүүлэх зэрэг гол чиг үүргүүдийг хэрэгжүүлдэг байна.

Тухайлбал, АНУ-ын Дээд шүүх нь давж заалдах шатны шүүхийн хүсэлтийн дагуу эрүүгийн болон иргэний хэргийн талаар үүссэн эрх зүйн асуудлыг тайлбарлах, албан ёсны тайлбар гаргах эрхтэй.

Канад, Энэтхэгийн Дээд шүүхүүд нь Үндсэн хуулийн хяналтыг хэрэгжүүлдэг. Канад Улсын хувьд Ерөнхий захирагч болон Засгийн газрын хүсэлтээр Дээд шүүх нь зөвлөх байгууллагын хувьд үндсэн хуулийн хуульчилсан актыг тайлбарлаж, Парламент болон мужийн хууль тогтоох байгууллагаас баталсан хууль тогтоомжууд нь Үндсэн хуульд нийцэж байгаа эсэх асуудлыг, мөн тэдний хооронд эрх хэмжээний асуудлаар үүссэн маргааныг хянан шийдвэрлэдэг. Энэтхэгийн Дээд шүүх аливаа хэргийг хянан хэлэлцэхдээ Үндсэн хуулийн заалтыг тайлбарлах эрхтэй бөгөөд гаргасан тайлбарыг нь бусад шүүх заавал дагаж мөрдөнө. Мөн Холбооны улсын болон мужуудын хууль тогтоомж нь Үндсэн хуульд нийцэж байгаа эсэх талаар дүгнэлт гаргадаг байна.

1.1. Ром-германы болон англо-саксоны эрх зүйн тогтолцоонуудын онцлог

Дараах хүснэгтэд Ром-германы болон Англо-саксоны эрх зүйн тогтолцоотой улсуудын Дээд шүүхийн гол ялгаа, онцлогийг оруулсан болно.³⁹⁰

Хүснэгт 1.

Ром-Германы эрх зүйн тогтолцоо	Англо-саксоны эрх зүйн тогтолцоо
<ul style="list-style-type: none"> • Эх сурвалжид үндсэн хууль, бусад хууль, эрх зүйн актыг хамруулан авч үздэг. Үндсэн хууль нь тэргүүлэх байр суурь эзэлж, хууль зүйн хувьд дээд хүчин чадалтай байдаг; • эрх зүйг нийтийн эрх зүй болон хувийн эрх зүй гэж ангилдаг; • энэ эрх зүйн тогтолцооны орнуудад хууль дээдлэх зарчим хэрэгжиж, хуульчид нь шударга ёсыг тогтоох хамгийн чухал арга хэрэгслийг хуульд нийцсэн шийдвэр гаргаж хэрэгжүүлэх явдал гэж үздэг; • шүүхийн тогтолцоо нь шатлан захирах зарчмын дагуу зохион байгуулагдсан байх бөгөөд захиргааны, цэргийн, гаалийн гэхмэт дагнасан шүүхийн институт үйл ажиллагаа явуулдаг; 	<ul style="list-style-type: none"> • Эх сурвалж нь шүүхийн жишиг бөгөөд бичмэл бус үндсэн хуультай; • хуульчид нь эрх зүйг шүүхийн шийдвэр гэж үздэг тул шүүхийн шийдвэрийн зөв эсэхэд ихээхэн анхаарал хандуулдаг байна; • эрх зүйн хэм хэмжээ нь нэлээд уян хатан бөгөөд хийсвэрлэл багатай, казуист шинжтэй, тодорхой байдал багатай байдаг; • энэ эрх зүйн тогтолцооны гол онцлог нь хууль тогтоогчид бүх цаг үед, бүх харилцааг зохицуулсан хэм хэмжээг тогтоох бололцоогүй гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, тэрхүү орон зайг шүүхийн жишиг, зан заншил, эрх зүйн нийтлэг зарчмаар нөхөн зарчмыг баримталдагт оршино; • энэ тогтолцооны орнууд бүх эрх зүйг нийтийн эрх зүй гэж үздэг ба нийтийн болон хувийн эрх зүй гэж ангилдаггүй;

³⁹⁰ Харьцуулсан эрх зүй (Гарын авлага). УБ., 2013. 63-65 дахь тал.

<ul style="list-style-type: none"> • шүүгчид эрх зүй бүтээх эрх эдлэхгүй, дээд шатны шүүхээс гарсан тайлбарыг доод шатны шүүх нь ижил төсөөтэй хэрэг маргааныг шийдвэрлэхдээ заавал дагаж мөрдөх үүрэгтэй байдаг; • шүүхийн үндсэн үүрэг нь эрх зүйн хэм хэмжээг хэрэглэх, тайлбарлах бөгөөд эрх зүйн хэм хэмжээгээр зохицуулагдаагүй тодорхой хэрэг, маргааныг шийдвэрлэхдээ эрх зүйн нийтлэг зарчмыг баримталдаг; • шүүхийн процесст шүүгчид идэвхтэй үүрэг гүйцэтгэдэг³⁹¹. 	<ul style="list-style-type: none"> • шүүхийн жишгийн зэрэгцээ эрх зүйн хэм хэмжээг хэрэглэж эх сурвалжаа болгодог; • шүүх нь нэг дээд байгууллагатай (үүний нэг Дээд шүүх), нэгдмэл тогтолцоо оршин тогтнодог³⁹²; • шүүгчид нь нийтлэг шинжтэй шийдвэр гаргадаггүй бөгөөд тухайн маргааныг төгс шийдэх зорилго тавьдаг; • энэ тогтолцооны үндсэн зарчмуудын нэг бол ижил төстэй хэрэг маргааныг шийдвэрлэсэн Дээд шүүхийн шийдвэрийг дараа дараагийн хэргүүдэд дагаж мөрдөх явдал юм³⁹³.
---	--

Энэхүү хоёр эрх зүйн тогтолцоог төлөөлдөг дараах улсуудыг сонгон авч тухайн улсуудын Дээд шүүхийн онцлог, ялгааг судалж, мэдээлэл бэлтгэв.

1.2. Ром-германы эрх зүйн тогтолцоотой улсуудын Дээд шүүхүүдийн онцлог³⁹⁴

Хүснэгт 2.

Д/д	Улсын нэр	Чиг үүргийн онцлог
1	Австри	<p>Дээд шүүх нь ердийн шүүхийн тогтолцоог тэргүүлнэ.* Энэ шүүх нь иргэний болон эрүүгийн хэргийн дээд шат бөгөөд хяналтын гомдол, тухайлбал шеффений шүүхийн тогтоолтой холбогдсон гомдлыг авч хэлэлцэнэ. Тус шүүх нь хууль эрх зүйн нэгдмэл байдал, хууль ёсны баталгааг хангах, хуулийг боловсронгуй болгохоос бүрдсэн цогц чиглүүлэгчийн үүрэг гүйцэтгэдэг.**</p> <p>Дээд шүүх иргэний болон эрүүгийн хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн шийдвэрийг хянан хэлэлцэхээс гадна хэд хэдэн үүрэг гүйцэтгэдэг. Хууль тогтоомжийн төсөл санаачлах явцад Дээд шүүх хууль тогтоомжийн төсөлд тогтмол дүгнэлт гаргадаг.</p> <p>Тус шүүх нь шүүгчдийн хөдөлмөрийн болон сахилгын хариуцлагын маргаан болон нотариатчийн сахилгын маргааныг хянан шийдвэрлэдэг байна.***</p> <p>* The Federal Constitutional law of 1920. Art 92(1).</p> <p>** Дэлхийн улсуудын шүүхийн тогтолцоо. УБ., 2005. 80 дахь тал.</p> <p>*** https://www.europeanlawinstitute.eu/membership/institutional-members/supreme-court-of-justice-of-austria/</p>

³⁹¹ Д.Лүндээжанцан. Монгол Улс дахь төрийн эрх мэдэл хуваарилалт. УБ., 2014. 200 дахь тал.

³⁹² Мөн тэнд. 195 дахь тал.

³⁹³ An Overview on Different Legal Systems and the Reflection in Kosovo. M. Sc. Samedin Mehmeti, Ph.D.Cand. 2015. P.41.

³⁹⁴ Харьцуулсан эрх зүй (Гарын авлага). УБ., 2013 он. 63-65 дахь тал.

2	Бельги	<p>Шүүхийн дээд байгууллага нь Брюссель хотод байрлах Хяналтын шүүх юм. Энэхүү шүүх нь бусад шүүхийн шийдвэртэй холбогдсон гомдлыг гурван шүүгчийн бүрэлдэхүүнтэйгээр зөвхөн эрх зүйн асуудлаар хянан хэлэлцэнэ. Тус шүүхийн шийдвэр нь тодорхой хэргийн талаар гардаг ч шүүхийн практикт чухал нөлөө үзүүлдэг байна.*</p> <p>Дээд шүүхийн хянан хэлэлцэх эрх хэмжээ хязгаарлагдмал бөгөөд үүнд шүүхийн шийдвэр хэргийн нөхцөл байдал тохирсон эсэх талаар бус, зөвхөн хуулийн асуудлууд (өөрөөр хэлбэл, хянаж буй доод шатны шүүхийн шийдвэр нь хуулийг зөв хэрэглэсэн эсэх, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны журмыг дагаж мөрдсөн эсэх”) хамаарна.** Түүнчлэн, тус шүүх нь нэгдмэл уялдаатай хуулийн цогцолборыг боловсруулж, энэхүү хууль тогтоомжийн зөв тайлбар, хэрэглээг хангах байдлаар норматив үүргийг хэрэгжүүлдэг.****</p> <p>* Дэлхийн улсуудын шүүхийн тогтолцоо. УБ., 2005. 82 дахь тал. ** Judicial Code. Art 608. *** Niels Bammens. Judicial system of Belgium. 2009. P.5. **** Myriam Ghyselen and Bernard Peeters. The Court of Cassation as the Supreme Body of the Judiciary in Belgium. P.12.</p>
3	Герман	<p>Холбооны Дээд шүүх нь ердийн шүүхийн тогтолцоог толгойлно. (Германы ердийн шүүхэд захиргааны болон бусад тусгай шүүхүүдэд хамааралгүй, бүхий л иргэний болон эрүүгийн хэргийг харьяалуулдаг.) Холбооны Дээд шүүхийн үүрэг нь юун түрүүнд хууль тогтоомжийн нэгдмэл хэрэглээг хангах, хууль тайлбарлахад оршино. Ерөнхийдөө анхан шатны шүүхийн шийдвэрийг зөвхөн хууль зөрчсөн, эсхүл хуулийг буруу хэрэглэсэн эсэхэд холбогдуулан хянанана.* Тус шүүхийн бүрэн эрхэд эрүүгийн хэргийн хувьд мужийн Дээд шүүхийн анхан шатны шийдвэртэй холбогдсон гомдлыг хяналтын шатны журмаар, түүнчлэн тангарагтны шүүх болон мужийн шүүхийн их танхимын шийдвэрийг мужийн Дээд шүүхэд давж заалдах эрхгүй бол мөн хянан үздэг байна. Түүнчлэн тус шүүх нь шинээр үүссэн нөхцөл байдал эрүүгийн хэрэгт гарсан бол уг хэргийг шинээр авч үзэх эрхтэй байна. Иргэний хэргийн хувьд мужийн Дээд шүүхийн шийдвэрийг хяналтын шатны журмаар авч хэлэлцэнэ.</p> <p>Германд хяналтын шат гэдэг ойлголтод шүүхийн тогтоол, шийдвэртэй холбогдсон гомдлыг хэргийн нөхцөл байдалтай тохирсон эсэх талаас биш, харин хууль зөрчсөн, эсхүл хуулийг буруу хэрэглэсэн эсэх талаас нь хянахыг ойлгоно. Хяналтын шүүх хурал нь 5 шүүгчийн бүрэлдэхүүнтэй танхимын даргаар даргалуулан хуралдана. Танхим нь хяналтын гомдлыг хэрэгсэхгүй болгох, эсхүл үндэслэлтэй гэж тогтоон хэргийг доод шатны шүүхэд дахин хянан хэлэлцүүлэхээр буцаах буюу шийдвэр гаргаж болно.**</p> <p>* The Federal Court of Justice (Brochure). https://www.bundesgerichtshof.de ** Дэлхийн улсуудын шүүхийн тогтолцоо. УБ., 2005. 88 дахь тал</p>

4	Итали	<p>Ердийн шүүхийн тогтолцоог Хяналтын шүүх тэргүүлнэ. Шүүхийн байгууламжийн тухай 1941 оны хуулийн дагуу тус шүүх нь хуулийг зөв хэрэглэх, нэг мөр тайлбарлах болон үндэсний эрх зүйн нэгдлийг хангах, эцсийн шатаар иргэний болон эрүүгийн хэргийн талаар шүүхээс гаргасан шийдвэртэй холбогдсон гомдлыг эрх зүйн талаас, мөн шүүхийн эрх хэмжээний асуудлаарх маргааныг хянан шийдвэрлэх үүрэгтэй байна.*</p> <p>Энэ шүүх нь харьяаллыг тогтоох (Итали болон гадаадын бусад улсын хооронд үүссэн маргааны үед, ердийн болон тусгай шүүгчийн хооронд зөрчил үүссэн тохиолдолд харьяаллыг зааж өгөх), өөрөөр хэлбэл, хоёр шүүгчийн хоорондын зөрчлийг шийдвэрлэх үүрэг хүлээдэг.</p> <p>Түүнчлэн, Хяналтын шүүх нь хууль тогтоох байгууллагын сонгууль болон хуулийг хүчингүй болгох олон нийтийн санал асуулгын талаар харьяаллын бус чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг.**</p> <p>* Дэлхийн улсуудын шүүхийн тогтолцоо. УБ., 2005. 105 дахь тал.</p> <p>** http://www.cortedicassazione.it/corte-di-cassazione/it/funzioni_corte_page</p>
5	Франц	<p>Хяналтын шүүх нь ердийн шүүхүүдийн тогтолцоог тэргүүлдэг ба Франц дахь хамгийн эртний төрийн байгууллагын нэг юм. (Францын ердийн шүүхийн тогтолцоонд Хяналтын шүүх, давж заалдах шатны шүүхүүд, анхан шатаар төрөл бүрийн хэргийг хянан шийдвэрлэдэг шүүхүүд хамаарна.) Кассациацийн шүүх хэргийг дахин хэлэлцдэггүй, харин давж заалдах шатны шүүх хууль зөрчсөн эсхүл хуулийг буруу хэрэглэсэн эсэх талаар хянан хэлэлцдэг байна.* Мөн хууль тайлбарлах бүрэн эрхтэй бөгөөд энэ нь тус шүүхийн онцгой бүрэн эрх юм.**</p> <p>Доод шатны шүүхийн шийдвэрийг давж заалдах боломжгүйгээс хяналтын шатанд гаргасан гомдлыг Хяналтын шүүх хянан шийдвэрлэх эрхтэй байна. Ингэхдээ шүүх зөвхөн эрх зүйн тухай асуудлаар, өөрөөр хэлбэл, хуулийг буруу хэрэглэсэн, байцаан шийтгэх хэм хэмжээ зөрчсөн асуудлаар хүлээн авна.</p> <p>Эрүүгийн хэргийн хувьд хүчин төгөлдөр болсон шүүхийн таслан шийдвэрлэх тогтоолыг зөвхөн шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын тохиолдолд авч үзэх ба зөвхөн яллагдагчийн сонирхлын үүднээс хэлэлцэнэ. Хяналтын шүүх доод шатны шүүхийн шийдвэр, таслан шийдвэрлэх тогтоолыг хүчингүй болгон адил шатны шүүхэд дахин явуулна. Гэхдээ хэргийн үйл баримтын талаар эргэлзээ байхгүй бол Хяналтын шүүх өөрөө эцэслэн шийдвэрлэх эрхтэй. Хяналтын шүүх зөвхөн тодорхой хэргээр шийдвэр гаргадаг ч энэ нь шүүхийн практикт мэдэгдэхүйц нөлөөлж, улсын хэмжээнд адил төстэй хэргийг шийдвэрлэхэд чиглэл болж, улмаар хууль тогтоомжийг нэг мөр хэрэглэх нөхцөлийг хангана. Энэ агуулгаараа эрүүгийн танхимын шийдвэрүүд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.***</p> <p>* Judicial organisation in France (Overview). https://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/France.html</p> <p>** The role of the Court of Cassation. https://www.courdecassation.fr/about_the_court_9256.html</p> <p>*** Дэлхийн улсуудын шүүхийн тогтолцоо. УБ., 2005. 141-143 дахь тал.</p>

1.3. Англо-саксоны эрх зүйн тогтолцоотой улсуудын Дээд шүүхийн онцлог³⁹⁵

Хүснэгт 3.

Д/д	Улсын нэр	Чиг үүргийн онцлог
1	Австрали	<p>Австралийн Дээд шүүх нь Үндсэн хуулийг тайлбарлахтай холбоотой асуудал, Австрали Улс нэг тал болж оролцсон хэрэг, мужуудын хооронд гарсан маргаан, холбооны зарим албан тушаалтны үйл ажиллагаанд гаргасан гомдол, түүнчлэн холбооны хуульд заасан эрүүгийн гэмт хэрэгтэй холбоотой хэргийг (шүүгч дангаараа шийдвэрлэнэ) хянан шийдвэрлэнэ.</p> <p>Үүнээс гадна Тэргүүн шүүх нь холбооны эрх хэмжээтэй шүүхийн тогтоол, шийдвэр, тушаал, мөн Австралийн холбоо байгуулагдах үед шийдвэрийг нь Нууц зөвлөлийн шүүхийн хороонд давж заалддаг байсан Дээд шүүхүүд, эсхүл мужийн шүүхүүдийн тогтоолтой холбогдсон гомдлыг хянан шийдвэрлэнэ.*</p> <p>* Дэлхийн улсуудын шүүхийн тогтолцоо. УБ., 2005. 227-228 дахь тал.</p>
2	АНУ	<p>АНУ-ын Холбооны шүүхийн тогтолцоо* Дээд шүүх тэргүүлэх бөгөөд Конгресс, Ерөнхийлөгчийн нэгэн адил төрийн дээд байгууллагын дотор онцгой байр эзэлнэ. Дээд шүүх нь анхан шатны журмаар 2 болон түүнээс дээш мужийн хооронд үүссэн маргаан, нэг тал нь гадаад орны элчин сайд байгаа нэхэмжлэл, бусад хэргийг хянан шийдвэрлэнэ.</p> <p>Дээд шүүхийн үндсэн чиг үүрэг нь “холбооны асуудлыг” хөндсөн доод шатны холбооны шүүх, мужийн шүүхийн шийдвэртэй холбогдсон гомдол, түүнчлэн Конгрессийн акт, эсхүл мужийн хуулийг АНУ-ын Үндсэн хуультай зөрчилдсөнд тооцсон шүүхийн шийдвэрийг хүчингүй болгох хүсэлтийг хянан хэлэлцэх юм. Дээд шүүх нь давж заалдах шатны шүүхийн хүсэлтийн дагуу эрүүгийн болон иргэний хэргийн талаар үүссэн эрх зүйн асуудлыг тайлбарлах, албан ёсны тайлбар гаргах эрхтэй. Дээд шүүх нь өөрийн үзэмжээрээ нийтэд ач холбогдолтой, чухал гэж үзсэн хэргийг хэлэлцэхээр хүлээн авна.**</p> <p>* Холбооны шүүхийн тогтолцоонд АНУ-ын Дээд шүүх, давж заалдах шатны болон тойргийн шүүхүүд, мөн тусгай шүүхүүд орно.</p> <p>** Дэлхийн улсуудын шүүхийн тогтолцоо. УБ., 2005. 187 дахь тал.</p>
3	Их Британи	<p>Их Британийн шүүхийн дээд шат нь Лордын танхим юм. Дээд шүүх нь Англи, Уэльс, Умард Ирландын давж заалдах шатны шүүхийн иргэний болон эрүүгийн хэргийн талаарх бүх шийдвэр, Шотландын давж заалдах шатны шүүхийн иргэний хэргийн талаарх шийдвэртэй холбогдсон эрх зүйн асуудлаар гаргасан давж заалдах гомдлыг хянан хэлэлцэнэ.</p>

³⁹⁵ Харьцуулсан эрх зүй (Гарын авлага). УБ., 2013. 63-65 дахь тал.

		<p>Тус шүүх нь нийтлэг ач холбогдол бүхий хуулийн маргаантай зүйл, заалтын талаарх давж заалдах гомдлыг хянан хэлэлцдэг ба олон нийтийн болон Үндсэн хуулийн хамгийн чухал ач холбогдолтой хэргүүдэд анхаарлаа төвлөрүүлдэг.* Танхимын өмнөөс Лордын танхимын шүүх хэргийг хянан хэлэлцэнэ.**</p> <p>Түүнчлэн, нийтлэг эрх зүйн тогтолцоонд тэргүүлэгч орон болохын хувьд Их Британийн дээд шүүхийн үүргийг хадгалж, хөгжүүлдэг байна.³⁹⁶</p> <p>* https://www.supremecourt.uk/about/role-of-the-supreme-court.html</p> <p>** Дэлхийн улсуудын шүүхийн тогтолцоо. УБ., 2005. 159-160 дахь тал.</p> <p>*** https://www.supremecourt.uk/about/role-of-the-supreme-court.html</p>
4	Канад	<p>Канадын шүүхийн дээд байгууллага нь 1875 онд байгуулагдсан Дээд шүүх юм. Энэ шүүх нь давж заалдах шатны шүүхийн шийдвэрийг хянан хэлэлцэж, хэвээр үлдээх, эсхүл хэрэгсэхгүй болгох шийдвэрийг гаргадаг.*</p> <p>Дээд шүүх нь мужийн дээд шатны шүүх болон Холбооны улсын шүүхээс иргэний болон эрүүгийн хэргийн талаар гаргасан тогтоолтой холбогдсон гомдлыг хэлэлцэж, эцсийн шийдвэр гаргана. Иргэний хэргийн талаар шүүхээс гаргасан шийдвэртэй холбогдсон гомдлыг зөвхөн шийдвэр гаргасан шүүхийн зөвшөөрлөөр, эсхүл хэрэв хэргийг хянан хэлэлцэх явцад гарсан асуудал нь маргалдагч талуудын ашиг сонирхлын хүрээнээс хальсан гэж Дээд шүүх үзсэн тохиолдолд Дээд шүүхийн зөвшөөрлөөр гаргана.</p> <p>Дээд шүүх нь анхан шатны шүүхийн цагаатгах тогтоолыг дээд шатны шүүхээс нь хүчингүй болгосон, эсхүл хэргийг хэлэлцэх явцад эрх зүйн асуудлаар маргаан үүссэн бол яллах актай эрүүгийн онц хүнд хэргийн талаарх таслан шийдвэрлэх тогтоолтой холбогдсон гомдлыг хэлэлцэнэ. Ерөнхий захирагч болон Засгийн газрын хүсэлтээр Дээд шүүх нь зөвлөх байгууллагын хувьд үндсэн хуулийн хуульчилсан актыг тайлбарлаж, парламент болон мужийн хууль тогтоох байгууллагаас гаргасан хууль тогтоомж Үндсэн хуульд нийцэж байгаа эсэх асуудлыг, мөн тэдгээрийн хооронд эрх хэмжээний асуудлаар үүссэн маргааныг хянан шийдвэрлэнэ.**</p> <p>* Шүүгчийн ёс зүй ба сахилга (Олон улсын бага хурал: илтгэл, зөвлөмж, судалгаа). УБ., 2017. 20 дахь тал.</p> <p>** Дэлхийн улсуудын шүүхийн тогтолцоо. УБ., 2005. 193-194 дэх тал.</p>

³⁹⁶ <https://www.supremecourt.uk/about/role-of-the-supreme-court.html>

<p>5</p>	<p>Энэтхэг</p>	<p>Энэтхэгийн шүүхийн нэгдмэл, төвлөрсөн тогтолцооны дээд байгууллага нь Дээд шүүх байна. Уг шүүх нь анхан шатаар холбооны засгийн газар болон мужийн хооронд, түүнчлэн мужуудын хооронд гарсан маргааныг хянан шийдвэрлэнэ. Иргэний болон эрүүгийн хэргийн хувьд давж заалдах журмаар хэргийг хянан шийдвэрлэх дээд шат нь болно. Дагаж мөрдөж буй хууль тогтоомжийн хүрээнд шүүн таслах ажиллагааны асуудлаар зөвлөмж гаргана. Мөн Ерөнхийлөгчийн хүсэлтээр үйл баримт болон эрх зүйн асуудлаар төрөл бүрийн дүгнэлт өгнө.</p> <p>Дээд шүүхийн гол чиг үүрэг нь үндсэн хуулийн хяналтыг хэрэгжүүлэх юм. Дээд шүүх нь аливаа хэргийг хянан хэлэлцэхдээ үндсэн хуулийн заалтыг тайлбарлах эрхтэй бөгөөд гаргасан тайлбарыг нь бусад шүүх заавал дагаж мөрдөнө. Холбооны улсын болон мужуудын хууль тогтоомж нь Үндсэн хуульд нийцэж байгаа талаар дүгнэлт гаргана. Мөн Үндсэн хуулиар баталгаажсан хүний “үндсэн эрх”-ийн нэг нь зөрчигдсөн гэсэн үндэслэлээр Дээд шүүхэд хандах боломжтой байна.*</p> <p>* Дэлхийн улсуудын шүүхийн тогтолцоо. УБ., 2005. 45-46 дахь тал.</p>
----------	----------------	--

Хоёр. Дээд шүүхийн шүүгчдийн тоо, түүнийг тогтооход харгалздаг хүчин зүйлс

Судалгааны энэ хэсэгт шүүх засаглалын сайн туршлагатай орнуудыг сонгон авч, тэдний Дээд шүүхийн шүүгчдийн тоо болон шүүгчдийн тоог тогтооход харгалзан үздэг хүчин зүйлсийн талаар судаллаа.

Дээд шүүхийн шүүгчдийн тоог тогтоох тухайд:

Судалгаанд хамрагдсан орнуудад Дээд шүүхийн шүүгчдийн тоог тогтоосон байдал нь хоорондоо харилцан адилгүй бөгөөд ийнхүү тогтооход дараах хүчин зүйлс нөлөөлдөг байна. Үүнд:

- улс төрийн нөхцөл байдал;
- нутаг дэвсгэрийн тэлэлт;
- Дээд шүүхийн шийдвэрлэх хэргийн тоо олширч, шүүхийн ачаалал нэмэгдэх гэх мэт.

Тухайлбал, **АНУ-ын** Дээд шүүхийн 9 шүүгч буюу одоогийн тоог 1869 онд тогтоосон. Ийнхүү тогтохоос өмнө буюу Дээд шүүх байгуулагдсанаас хойш 80 жилийн хугацаанд шүүгчдийн тоо 5-10-ын хооронд хэлбэлзэж байжээ. Шүүгчдийн тоо 9 болж өөрчлөгдөхөд дараах хүчин зүйл нөлөөлсөн байна:

- олон жил үргэлжилсэн улс төрийн нөхцөл байдлын нөлөөгөөр Дээд шүүхийн шүүгчдийн тоог тогтоож байсан;
- Дээд шүүхийн шүүгчид болон тойргийн шүүхүүдийн тэлэлт нь шүүхчдийн тоо өөрчлөгдөх үндэслэл болсон байна. Тухайлбал, АНУ 1800 оны эхээр баруун зүг рүү тэлж, дүүргийн болон тойргийн шинэ шүүхүүд байгуулагдахын хэрээр эдгээр шинэ шүүхүүдийг даргалахад Дээд шүүхийн шүүгчид шаардлагатай болсон байна.³⁹⁷

Франц Улсын хувьд анх Хяналтын шүүхийн шүүгчдийн тоог 3 танхим (иргэний, эрүүгийн, хүсэлтийн) тус бүр 16 шүүгчийн бүрэлдэхүүнтэй байхаар тогтоож байсан. Аажмаар танхимын тоо 6 болж нэмэгдсэн, үүнтэй холбоотойгоор хэргийн ачаалал улам ихсэж, шүүгчдийн тоог нэмэх шаардлага үүссэн байна.

Энэтхэг Улсын хувьд анхны Үндсэн хууль (1950 он)-иар Дээд шүүх нь Ерөнхий шүүгч болон 7 шүүгчийн бүрэлдэхүүнтэй байхаар тогтоосон бөгөөд бүрэлдэхүүнийг нэмэх эрхийг Парламентад хадгалагдсан байна. Эхний жилүүдэд Дээд шүүхийн бүх шүүгчид хэргийн танилцуулгыг сонсохоор бүгд хамт суудаг байв. Шүүхийн ачаалал ихэсч, хэргийн тоо олширч эхлэхэд Парламентаас шүүгчдийн тоог 1950 онд 8, 1956 онд 11, 1960 онд 14, 1978 онд 18, 1986 онд 26, 2008 онд 30 (одоогийн шүүгчдийн тоо) болгосон байна.³⁹⁸

ОХУ (Состав Верховного Суда РФ, §3.3) болон **Литва Улсад** (Law on Courts, §12.8) холбогдох хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар Дээд шүүхийн бүрэлдэхүүнд өөрчлөлт оруулах зохицуулалттай байна.

³⁹⁷ <https://www.nationalgeographic.com/history/2020/09/why-us-supreme-court-nine-justices/>, <https://www.britannica.com/story/why-are-there-nine-justices-on-the-us-supreme-court>

³⁹⁸ Энэтхэгийн Дээд шүүхийн цахим хуудас <https://main.sci.gov.in/constitution>

Дээд шүүхийн шүүгчдийг нэр дэвшүүлж, томилж буй субъектүүдийн хувьд дээр дурдсан орнуудад мөн ялгаатай байна. Тухайлбал, АНУ, ХБНГУ, Франц, Австри, Өмнөд Солонгос зэрэг улсуудын Дээд шүүх (Хяналтын шүүх)-ийн шүүгчдийг Ерөнхийлөгч нь томилдог бол Орос, Литва, Хятад, улсуудын хувьд Парламентаас нь томилно. Их Британи, Япон зэрэг хаант засаглалтай орнуудын хувьд Дээд шүүхийн шүүгчдийг Эзэн хаан болон Хатан хаан нь томилох эрхтэй. Италид Шүүхийн дээд зөвлөл, Бельгид Холбооны Засгийн газраас нь тус тус томилж байна.

Судалгаанаас үзэхэд, шүүхийн тогтолцоо хөгжсөн улсуудын Дээд шүүхийн шүүгчдийн тоо өөр хоорондоо ихээхэн ялгаатай байгаа байдал нь нэг талаас шүүхийн харьяаны газар нутаг тэлж, шинэ шүүхүүд байгуулагдсанаар шүүхэд шийдвэрлэгдэх хэргийн тоо олширч, ачаалал ихэссэнтэй холбоотой байгаа бол, нөгөө талаас тухайн улсад үүссэн улс төрийн нөхцөл байдал, шүүгчдийг томилох эрх бүхий субъектүүд янз бүр байгаатай холбоотой гэж хэлж болохоор байна.

Дээд шүүхийн шүүгчдийн тоо, тэдгээрийн томилгоо

Хүснэгт 4.

Д/д	Улсын нэр	Дээд шүүхийн шүүгчдийн тоо, тэдгээрийн томилгоо
1	Австрали	7 шүүгч: Ерөнхий шүүгч, 6 шүүгч.* Дээд шүүхийн шүүгчдийг Зөвлөлийн Ерөнхий амбан захирагч насан туршид нь томилно.** * High Court of Australia Act 1979, §5. https://www.legislation.gov.au/Details/C2005C00184 ** Vishnoo Bhagwan, Vidya Bhushan and Vandana Mohla. World Constitutions (A Comparative Study). 2019. P.471.
2	Австри	60 шүүгч: Ерөнхий шүүгч, 2 дэд ерөнхий шүүгч, 57 шүүгч.* Дээд шүүхийн шүүгчдийг Хууль зүйн сайдаас нэр дэвшүүлж, Ерөнхийлөгч насан туршид нь томилдог.** * Австрийн Дээд шүүхийн цахим хуудас: https://www.ogh.gv.at/en/the-supreme-court-of-justice/position-and-functions/ ** “ <u>Bundesverfassungsgesetz (B-VG) as last amended May 15, 2018 by BGBl. 22/2018</u> ”. 2018.05.15. Retrieved 2018.08.29
3	АНУ	9 шүүгч: Ерөнхий шүүгч, 8 холбооны шүүгч.* Дээд шүүхийн шүүгчдийг Сенатаас санал болгосны дагуу Холбооны Ерөнхийлөгч томилно.** * The Judiciary Act of 1789, Sec. 1. https://usa.usembassy.de/etexts/democrac/8.htm ** Vishnoo Bhagwan, Vidya Bhushan and Vandana Mohla. World Constitutions (A Comparative Study). 2019. P.211.

4	Бельги	<p>32 шүүгч: Нэгдүгээр дарга, орлогч дарга, 30 шүүгч.*</p> <p>Хяналтын шүүхийн шүүгчдийг Хууль зүйн сайд болон Шүүхийн дээд зөвлөлийн санал болгосны дагуу Холбооны Засгийн газар томилно.**</p> <p>* The Belgian Judicial Code, §128; 129. https://www.ejustice.just.fgov.be/eli/wet/1967/10/10/1967101053/justel#LNK0031 (in Dutch).</p> <p>** The recruitment, selection, initial training and career of magistrates in Belgium and in some other member states of the European Union – diversity all around] (PDF). www.hrj.be (in Dutch).</p>
5	БНХАУ	<p>367 шүүгч: Ерөнхий шүүгч (president), Хоёрдугаар зэрэглэлийн 12 ахлах шүүгчид (senior judges of the second grade)*, 354 шүүгч.**</p> <p>Бүх Хятадын Ардын Төлөөлөгчдийн Их Хурал (БХАТИХ) Ардын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгчийг томилох, үүрэгт ажлаас нь чөлөөлнө. БХАТИХ-ын Байнгын хороо нь Ерөнхий шүүгчийн орлогч, Ардын дээд шүүхийн шүүгч нарыг Ардын дээд шүүхийн Ерөнхийлөгчийн саналаар албан тушаалд томилж, чөлөөлнө.***</p> <p>* Judges Law of the People’s Republic of China, §16. https://web.archive.org/web/20060719175117/http://en.chinacourt.org/public/detail.php?id=2692</p> <p>Ардын дээд шүүхийн цахим хуудас http://english.court.gov.cn/justices.html</p> <p>** Supreme People’s Court Monitor https://supremepoplescourtmonitor.com/2019/05/10/how-many-women-judges-does-the-supreme-peoples-court-have/ ;</p> <p>China Justice Observer https://www.chinajusticeobserver.com/t/china-s-supreme-people-s-court</p> <p>*** The Constitution of the PCR, §63, 67.</p>
6	Герман	<p>153 шүүгч: Ерөнхий шүүгч (President), 152 шүүгч, түүний дотор 17 даргалагч шүүгч (presiding judges).</p> <p>Холбооны Дээд шүүх (Federal Court of Justice)-ийн шүүгчдийг Шүүгчдийн сонгуулийн тухай хуульд заасны дагуу Холбооны Хууль зүйн сайд, Шүүгчдийн сонгуулийн хороотой хамтран нэр дэвшүүлсний дагуу Холбооны Ерөнхийлөгч томилдог.*</p> <p>* ХБНГУ-ын Холбооны дээд шүүхийн цахим хуудас https://www.bundesgerichtshof.de/EN/People/people_node.html ; https://www.bundesgerichtshof.de/EN/People/Judges/judges_node.html</p>

7	Итали	<p>344 гаруй шүүгч: Ерөнхий шүүгч, дэд дарга, 54 даргалагч шүүгч, 288 шүүгч.*</p> <p>Хяналтын шүүхийн шүүгчдийг улсын Ерөнхийлөгчийн ахалсан Шүүхийн дээд зөвлөл насан туршид нь томилно.</p> <p>* Европын Холбооны гишүүн орнуудын Дээд шүүхийн дарга нарын нэгдсэн сүлжээ (Le Réseau des présidents offre aux instances européennes) https://www.reseau-presidents.eu/page/italy</p>
8	Их Британи	<p>12 шүүгч: Ерөнхий шүүгч, дэд ерөнхий шүүгч, 10 шүүгч)*</p> <p>Дээд шүүхийн анхны шүүгчид нь 12 хуулийн Лордууд байсан бөгөөд өнөөг хүртэл өөрчлөгдөөгүй байна. Дээд шүүхийн шүүгчдийг Шүүгчийн томилгооны комиссын санал болгосноор Хатан хаан томилно.**</p> <p>* The Constitution of the United Kingdom. §96.1. https://www.ippr.org/files/images/media/files/publication/2014/01/the-constitution-of-the-united-kingdom_1991-2014_1420.pdf</p> <p>** Vishnoo Bhagwan, Vidya Bhushan and Vandana Mohla. World Constitutions (A Comparative Study). 2019. P.92.</p>
9	Канад	<p>9 шүүгч: Ерөнхий шүүгч, 8 шүүгч.</p> <p>Дээд шүүхийн шүүгчдийг Үндэсний танхимын санал болгосны дагуу Ерөнхий захирагч томилно.*</p> <p>Анх Дээд шүүх нь Ерөнхий шүүгч болон бусад 5 шүүгчээс бүрддэг байсан бол 1927 онд Дээд шүүхийг шүүгчдийн тоо 6, 1962 онд 9 шүүгчтэй болжээ.**</p> <p>* Canada Supreme Court Act (1985), §4. https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/S-26.pdf</p> <p>** Vishnoo Bhagwan, Vidya Bhushan and Vandana Mohla. World Constitutions (A Comparative Study). 2019. P.441.</p>
10	Литва	<p>35 шүүгч: Ерөнхий шүүгч, 2 танхимын даргалагч шүүгч, 32 шүүгч.*</p> <p>Дээд шүүхийн шүүгчдийн тоог Бүгд Найрамдах Улсын Ерөнхийлөгчийн зөвлөмж, Дээд шүүхийн даргын санал болгосны дагуу Бүгд Найрамдах Литва Улсын Сейм тогтооно.**</p> <p>* Литва Улсын Дээд шүүхийн цахим хуудас https://www.lat.lt/en/general-information/about-the-court/95</p> <p>** Law on Courts (1994). §12.8. https://www.lat.lt/en/general-information/legal-acts/national-legal-acts/102</p>
11	ОХУ	<p>170 шүүгч: Дарга, Нэгдүгээр орлогч дарга, 6 Орлогч дарга нар, Давж заалдах зөвлөлийн дарга, 161 шүүгч.</p> <p>Дээд шүүхийн шүүгчдийг Ерөнхийлөгчийн танилцуулснаар Холбооны зөвлөл томилно.*</p> <p>* ФКЗ от 05.02.2014 N 3-ФКЗ (ред. от 02.08.2019) «О Верховном Суде Российской Федерации» §3.1; 4. http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102171105</p>

12	Өмнөд Солонгос	<p>14 шүүгч: Ерөнхий шүүгч, 13 шүүгч.*</p> <p>Дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч, шүүгчдийг Үндэсний Ассемблейн зөвшөөрлөөр тус улсын Ерөнхийлөгч томилно. Ерөнхий шүүгч эхлээд Ерөнхийлөгчид томилогдох зөвлөмжөө өгдөг байна. Бусад шүүгчдийг Дээд шүүхийн шүүгчдийн зөвлөлийн зөвшөөрлөөр Ерөнхий шүүгч томилдог.**</p> <p>* Өмнөд Солонгосын Дээд шүүхийн цахим хуудас https://eng.scourt.go.kr/eng/supreme/about/introduction.jsp</p> <p>** The Constitution of the Republic of Korea, §104. https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/kr/kr061en.pdf</p>
13	Франц	<p>198 шүүгч: Ерөнхий шүүгч (premier president), танхимын даргалагч 7 шүүгч (presidents de chambre), 120 шүүгч (juges de la Cour буюу conseillers), 70 төлөөлөгч шүүгч (conseillers gйfйrendaires).*</p> <p>Анх Хяналтын шүүхийн шүүгчдийн тоо 3 танхим тус бүр 16 шүүгчийн бүрэлдэхүүнтэй байсан бөгөөд аажмаар танхимын тоо 6 болж нэмэгдсэн байна. Танхимын тоо нэмэгдсэнтэй холбоотойгоор хэргийн ачаалал ихэссэн ба шүүгчдийн тоог нэмэх шаардлага үүсчээ. Дээд шүүхийн шүүгчдийг Шүүхийн дээд зөвлөлийн санал болгосноор Ерөнхийлөгч томилно.**</p> <p>* БНФУ-ын Хяналтын шүүхийн цахим хуудас “Les membres de la Cour de cassation” https://www.courdecassation.fr/institution_1/presentation_2845/membres_cour_cassation_30991.html</p> <p>** Vishnoo Bhagwan, Vidya Bhushan and Vandana Mohla. World Constitutions (A Comparative Study). 2019. P.332.</p>
14	Энэтхэг	<p>30 шүүгч: Ерөнхий шүүгч, 29 шүүгч.*</p> <p>Дээд шүүхийн шүүгчийг Улсын Ерөнхийлөгч Дээд шүүхтэй зөвлөлдсөний дараа томилно.**</p> <p>* Энэтхэгийн Дээд шүүхийн цахим хуудас https://main.sci.gov.in/chief-justice-judges ;</p> <p>https://main.sci.gov.in/constitution</p> <p>** Nicholas Aroney and John Kincaid. Courts in Federal Countries: Federalists or Unitarists? University of Toronto Press. 2017. P.224.</p>
15	Япон	<p>15 шүүгч: Ерөнхий шүүгч, 14 шүүгч.</p> <p>Дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгчийг Засгийн газрын өргөн мэдүүлснээр Эзэн хаан томилдог. Бусад шүүгчдийг Засгийн газраас томилж, Эзэн хаан баталдаг байна.*</p> <p>* Японы Дээд шүүхийн цахим хуудас https://www.courts.go.jp/english/judicial_sys/index.html</p>

Гурав. Хэрэг хянан шийдвэрлэхэд Дээд шүүхийн оролцоо

Судалгааны энэ хэсэгт гадаадын зарим улсад анхан шатны журмаар хянан шийдвэрлэсэн хэрэг маргааныг Дээд шүүхээр хянан хэлэлцдэг эсэхийг тодруулахын зэрэгцээ, үүний эерэг, сөрөг талыг судлахыг зорилоо.

Монгол Улсын хувьд Шүүхийн тухай хуулийн 5.4 дэх хэсэгт “Аливаа шүүхийн үйл ажиллагаа, шийдвэр нь Улсын дээд шүүхийн хяналтаас гадуур байж үл болно” гэж, мөн хуулийн 17.1 дэх хэсэгт “Улсын дээд шүүх нь давж заалдах шатны шүүхийн иргэн, эрүү, захиргааны хэргийн магадлалтай холбогдуулан гаргасан эрх зүйн маргааныг талуудын гомдол, Улсын ерөнхий прокурор, эсхүл түүний эрх олгосон прокурорын эсэргүүцлийн үндсэн дээр хяналтын журмаар хянан шийдвэрлэнэ” гэж тус тус заасан байна.

Шүүхийн тухай хуулийн 5.4 дэх заалт бол Үндсэн хуулийн 48 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн үг хэллэг, агуулгыг тусгасан нь Монгол Улсын бүх шүүх эрх мэдлийн байгууллагын үйл ажиллагаа, шийдвэр (анхан шатны болон давж заалдах шатны шүүхүүд) Улсын дээд шүүхийн “хяналт” дор байна гэсэн үг юм.

Уг заалтуудын хүрээнд эрүү, иргэн, захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн магадлалтай холбогдуулан прокурор эсэргүүцэл, талууд гомдол гаргасан тохиолдолд холбогдох процессын хуульд заасны дагуу үйл баримтын маргаан гэхээсээ илүү хуулийг зөв хэрэглэж үү гэдэг байдлаар Улсын дээд шүүх нь хүлээн авч хянан шийдвэрлэдэг.

Улсын дээд шүүхийн сүүлийн 3 жилийн шүүн таслах ажиллагааны дундажыг судалгаанаас авч үзвэл Монгол Улсын дээд шүүх жилдээ 3700 эрүү, иргэн, захиргааны хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэдэг байна.

Судалгаанаас үзэхэд, бусад орнуудын Дээд шүүх нь Анхан шатны журмаар хянан шийдвэрлэсэн бүх хэрэг маргааныг хянан хэлэлцдэг эсэх асуудал нь Шүүхийн тогтолцоо болон эрх зүйн тогтолцооноосоо шалтгаалж харилцан адилгүй байна.

Судалсан ихэнх улсын Дээд шүүх нь анхан шатны журмаар шийдвэрлэсэн хэрэг маргааныг зөвхөн хуульд заасан үндэслэлээр хяналтын шатны журмаар хэлэлцдэг бөгөөд үүнийгээ хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль болон шүүхийн тухай хуулиндаа тусгайлан зохицуулсан байна.

Өөрөөр хэлбэл, Дээд шүүхэд ямар тохиолдолд хандаж гомдол гаргах, түүнийг нь хүлээн авах үндэслэл, хүлээн авахгүй байх тохиолдлуудыг хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульдаа тусгайлан нарийвчилж зохицуулж өгсөн нь Дээд шүүхийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хүрээ хязгаарыг тодорхой болгож хэрэг хянан шийдвэрлэх үндэслэл нь болдог байна.

Тухайлбал, ХБНГУ-ын Эрүүгийн процессын хуулийн 337 дугаар зүйлд зааснаар дурдсан шүүхийн шийдвэрийг зөвхөн материаллаг буюу процессын хуулийг зөрчсөн бол хянана. Хууль зөрчсөн гэж эрх зүйн хэм хэмжээг хэрэглээгүй буюу буруу хэрэглэснийг ойлгоно гэж тодорхойлжээ.

Түүнчлэн зарим улсад Дээд шүүхэд гомдол гаргах үндэслэл нь хууль хэрэглээний утгаар, хуулийн нэг мөр хэрэглээг тодруулах, өмнө шийдвэрлэгдэж байгаагүй маргааныг хянуулах хүрээнд хязгаарлагдаж байгаа нь анхаарал татаж байна. Их Британийн хувьд хэрэг хянан шийдвэрлэсэн урьдын туршлагыг иш үндэс болгон шүүх үнэлэлт өгдөг нөхцөл байдал нь энэхүү зохицуулалттай холбоотой гэж ойлгогдохоор байна.

Уг хязгаарлалт, үндэслэлийн бодит практик тусгал, үр нөлөөг нарийвчлан судлах шаардлагатай бөгөөд шүүхэд мэдүүлэх эрхийг явцууруулан хүрээг нь хумиж болзошгүй тул тухайн улсын эрх зүйн соёл, эрх зүйн тогтолцооны хөгжил, нийгэмд үйлчлэх шүүхийн болон хууль зүйн мэргэжлийн туслалцааны хүртээмжтэй байдал зэрэг хүчин зүйлийг урьдчилан тооцсоны үндсэн дээр ийм төрлийн хязгаарлалтыг тогтоох нь зүйтэй.

Мөн судалгаанаас харахад, зарим улсын Дээд шүүх нь хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэх замаар хууль тайлбарлах, хуулийг нэг мөр хэрэглэх талаар тайлбар гаргадаг ба хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа болон гаргасан шийдвэр нь эрх зүйг хөгжүүлэх, шүүхийн нэгдсэн практикийг төлөвшүүлэх үүргийг гүйцэтгэдэг байна.

Судалгаанд хамрагдсан ихэнх орны Дээд шүүх нь хэрэг маргааныг *зөвхөн эрх зүйн тухай асуудлаар, өөрөөр хэлбэл, хуулийг буруу хэрэглэсэн, байцаан шийтгэх хэм хэмжээ зөрчсөн асуудлаар хүлээн авч шийдвэрлэдэг болох нь судалгаанаас харагдаж байна.*

Зарим орны Дээд шүүх нь анхан шатны журмаар хянан шийдвэрлэсэн бүх хэрэг маргааныг хянан хэлэлцдэг болон хэлэлцдэггүй, эерэг, сөрөг талыг хүснэгтээр товч харууллаа.

Бүх хэрэг маргааныг Дээд шүүхээр хэлэлцдэг болон хэлэлцдэггүй орнууд

Хүснэгт 6.

<i>Д/д</i>	<i>Улсын нэр</i>	<i>Хэлэлцдэггүй - хэлэлцдэг +</i>	<i>Эерэг тал</i>	<i>Сөрөг тал</i>
1	АНУ	-	- Дээд шүүхийн шийдвэрлэсэн хэрэг нь улсын хэмжээнд адил төстэй хэргийг шийдвэрлэхэд чиглэл болж, улмаар хууль тогтоомжийг нэг мөр хэрэглэх боломжтой - Тодорхой хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэснээр Шүүн таслах ажиллагааны зохиомол хэрэг нэмэгдэхгүй байх	- Шүүхэд мэдүүлэх эрхийг хумиж тухайн улсын эрх зүйн соёл, эрх зүйн тогтолцооны хөгжил, нийгэмд үйлчлэх шүүхийн болон хууль зүйн мэргэжлийн туслалцааны хүртээмжтэй байдалд нөлөөлөх
2	Белги	-		
3	Герман	-		
4	Их Британи	-		
5	Франц	-		
6	ОХУ	+		- Хууль тогтоомж болон ижил төстэй хэрэг маргааныг олон янзаар шийдвэрлэгдэх
7	Гүрж	+		- Шүүн таслах ажиллагааны зохиомол хэрэг нэмэгдэх

3.1. Анхан шатны журмаар хянан шийдвэрлэсэн хэрэг маргааныг Дээд шүүхээр хянан хэлэлцдэг эсэх, түүний эерэг, сөрөг талууд

3.1.1. АНУ

Холбооны шүүх нь холбооны хууль тогтоомжид заасан гэмт хэргийн талаарх эрүүгийн хэрэг, холбооны эрх барих байгууллагад холбогдуулсан нэхэмжлэлтэй иргэний хэрэг, холбооны хууль тогтоомжийг хэрэглэхтэй холбоотой маргаан болон хоёр өөр улсад оршин сууж буй иргэдийн хоорондох тодорхой үнийн дүн бүхий нэхэмжлэлтэй маргааныг шийдвэрлэнэ. Зарим асуудлаар холбооны шүүхийн болон мужуудын шүүхийн эрх хэмжээ давхацдаг учир тэдгээрийн чиг үүргийг заагласан байна. Тодорхой тохиолдолд яллагч байгууллага болон иргэний хэргийн нэхэмжлэгч нь мужийн шүүхэд, эсхүл холбооны улсын шүүхэд хандах талаар сонголт хийх боломж гардаг. Цөөн тохиолдолд мужийн шүүхийн шийдвэрлэсэн хэргийн талаар холбооны шүүхэд холбооны хууль тогтоомжийг тайлбарлах, хэрэглэх асуудлаар гомдол гаргаж болно.

Холбооны шүүхийн тогтолцоонд АНУ-ын Дээд шүүх, давж заалдах шатны болон тойргийн шүүхүүд, мөн тусгай шүүхүүд орно. Бүх тогтолцоог Дээд шүүх тэргүүлэх бөгөөд Үндсэн хуульд тусгагдсан цорын ганц байгууллага юм.

Дээд шүүх нь анхан шатаар хоёр буюу түүнээс дээш мужийн хооронд үүссэн маргаан, нэг тал нь гадаад орны элчин сайд байгаа нэхэмжлэл, бусад хэргийг хянан шийдвэрлэнэ. Дээд шүүхийн үндсэн чиг үүрэг нь холбооны асуудлыг хөндсөн доод шатны холбооны шүүх, мужийн шүүхийн шийдвэртэй холбогдсон гомдол, түүнчлэн конгрессийн акт, эсхүл мужийн хуулийг АНУ-ын Үндсэн хуультай зөрчилдсөнд тооцсон шүүхийн шийдвэрийг хүчингүй болгох хүсэлтийг хянан хэлэлцэнэ. Дээд шүүх нь давж заалдах шатны шүүхийн хүсэлтийн дагуу эрүүгийн болон иргэний хэргийн талаар үүссэн эрх зүйн асуудлыг тайлбарлах, албан ёсны тайлбар гаргах эрхтэй байна. Дээд шүүх нь өөрийн үзэмжээрээ нийтэд ач холбогдолтой, чухал гэж үзсэн хэргийг хэлэлцэхээр хүлээн авна.

Тухайлбал: АНУ-ын эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд давж заалдах гомдлыг ердийн журмаар болон онцгой тохиолдолд хянан шийдвэрлэх гэсэн хоёр хэлбэр байна. Онцгой журмаар давж заалдах гомдлыг хянан шийдвэрлэх хоёр төрөл байх бөгөөд АНУ-ын Дээд шүүх, зарим мужийн Дээд шүүхүүд нь онцгой журмын аль алиныг нь хэрэгжүүлнэ.

Хяналтын энэ төрлийн нэг буюу *by certiorari*³⁹⁹ (шаардан авах) журмыг АНУ-ын Дээд шүүх “холбооны шинж”-тэй асуудлаар, тухайлбал холбооны аль нэг давж заалдах шатны шүүхээс, холбооны давж заалдах шатны нөгөө шүүхээр урд өмнө түүнтэй адил хэрэг шийдвэрлэсэн шийдвэрээс огт өөр шийдвэр гаргасан тохиолдолд орон даяар шүүхийн нэгдсэн практик тогтооход зарчмын шаардлага бүхий шийдвэр гаргах үүднээс хэрэгжүүлнэ.

Жишээ нь 1980 онд батлагдсан АНУ-ын Дээд шүүхийн Дүрмийн 17 дугаар зүйлийн 1-д хэргийг шаардан авах тушаалаар доод шатны шүүхийн хэргийг дахин хянах нөхцөл, УДШ-ийн бүрэн эрхийг заажээ⁴⁰⁰ Энэ журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нь АНУ-ын Дээд шүүхэд давахын тулд тодорхой хэргийн материалыг доод шатны шүүхээс шаардан авах тухай тушаалыг (*writ of certiorari*) шүүхээс гаргуулах тухай сонирхогч этгээдээс петици (өргөл бичиг) өргөн барихаас

³⁹⁹ Монгол хэлэнд орчуулахад нэн төвөгтэй бөгөөд ойролцоогоор “шаардан авах” гэж ойлгож болохоор байна.

⁴⁰⁰ Энэ талаар дүрмийг дэлгэрүүлэн үзнэ үү.

эхлэнэ. Энэ асуудлыг наад зах нь Дээд шүүхийн 9 гишүүний 4 гишүүн зөвшөөрч хүлээн авсанаар шийдвэрлэгдэнэ. Дээд шүүхэд шилжиж ирсэн хэрэг, хавсарсан материалуудыг шалгасны дараа холбогдох тогтоол гаргана. Тогтоолын ихэнх хэсэг нь тэмдэглэл хэлбэртэй байна. УДШ-ийн тогтоол нь уг тогтоолын төслийг дэмжсэн ихэнх шүүгчдийн санал (opinions) гэж нэрлэгдэх баримт бичиг хэлбэрээр гарна. Энэ төрлийн тогтоол нь бүх шүүх дагаж мөрдвөл зохих, эрх зүйн нэр хүнд бүхий эх сурвалж болно..

Хяналтын өөр нэг онцгой төрлийг (by appeal)⁴⁰¹ АНУ-ын Дээд шүүхийн дүрмийн 24, 25-т заажээ. Холбооны давж заалдах шатны шүүхээс эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх явцад УДШ-ийн тайлбар шаардсан асуудал тулгарсан үед УДШ-д хандана. Энэ асуудал нь зөвхөн эрх зүйн асуудлыг (эрх зүйн хэм хэмжээг тайлбарлуулах гэх зэрэг) хөндсөн байх ёстой. УДШ нь давж заалдах шатны шүүхийн хүсэлтийг хүлээн авч хэрэгтэй шийдвэр гаргахад туслах зөвлөмж өгөх үүрэгтэй байдаг байна.

3.1.2.Бельги Улс

Шүүхийн дээд байгууллага нь Хяналтын шүүх юм. Тус шүүх нь нэгдүгээр дарга, 25 шүүгчээс бүрдэх бөгөөд бусад шүүхийн шийдвэртэй холбогдсон гомдлыг гурван шүүгчийн бүрэлдэхүүнтэйгээр зөвхөн эрх зүйн асуудлаар хянан хэлэлцэнэ. Түүний шийдвэр нь тодорхой хэргийн талаар гардаг ч тус улсын шүүхийн практикт чухал нөлөө үзүүлдэг байна. Бельгийн ёсөн муж бүрт улиралд нэг удаа хуралддаг тангарагтны шүүх байна. Энэхүү шүүх нь мэргэжлийн гурван шүүгч, арван хоёр тангарагтнаас бүрдэх ба эрүүгийн хүнд гэмт хэргийг шийдвэрлэнэ. Тангарагтны шүүхийн шийдвэрийг давж заалдах шатны шүүх авч хэлэлцэхгүй бөгөөд зөвхөн Хяналтын шатны шүүх хүчингүй болно.

3.1.3.Герман Улс

ХБНГУ-ын Үндсэн хуулиар ердийн, хөдөлмөрийн, нийгмийн, санхүүгийн, захиргааны гэсэн үндсэн 5 салбарт ялган шүүхийн тогтолцоог бий болгожээ. Харин иргэний болон эрүүгийн хэргийг ердийн шүүхэд харьяалуулжээ.

Холбооны дээд шүүх (Bundesgerichtshof, BGH) нь ердийн шүүхийн тогтолцоог толгойлох бөгөөд түүний бүрэлдэхүүнд иргэний хэргийн 11 танхим, эрүүгийн хэргийн 5 танхим, тусгай асуудлуудын (өмгөөлөгч, нотариатчтай холбоотой) 7 танхим орно.

Тус шүүхийн бүрэн эрхэд эрүүгийн хэргийн хувьд мужийн Дээд шүүхийн анхан шатны шийдвэртэй холбогдсон гомдлыг хяналтын шатны журмаар, түүнчлэн тангарагтны шүүх болон мужийн шүүхийн их танхимын шийдвэрийг мужийн Дээд шүүхэд давж заалдах эрхгүй бол мөн хянан үздэг байна. Түүнчлэн тус шүүх нь шинээр үүссэн нөхцөл байдал эрүүгийн хэрэгт гарсан бол уг хэргийг шинээр авч үзэх эрхтэй байна. Харин Иргэний хэргийн хувьд мужийн Дээд шүүхийн шийдвэрийг хяналтын шатны журмаар авч хэлэлцдэг байна. *Хяналтын шат гэдэг ойлголтод шүүхийн тогтоол, шийдвэрт холбогдсон гомдлыг хэргийн нөхцөл байдалтай тохирсон эсэх талаас биш, харин хууль зөрчсөн эсхүл хуулийг буруу хэрэглэсэн эсэх талаас нь хянахыг ойлгоно. Тухайлбал: Эрүүгийн процессын тухай хуулийн 337 дугаар зүйлд зааснаар дурдсан шүүхийн шийдвэрийг зөвхөн материаллаг буюу процессын хуулийг зөрчсөн бол хянана. Хууль зөрчсөн гэж эрх зүйн хэм хэмжээг хэрэглээгүй буюу буруу хэрэглэснийг ойлгоно.*

⁴⁰¹ Түүнийг “by appeal” журмыг хэрэгжүүлэх гэж нэрлэнэ.

Холбооны Дээд шүүх нь холбооны улсын байгууллага бөгөөд бусад доод шатны шүүх нь мужийн шүүхүүд байна. Зарим мужийн шүүхүүд нь бүтэц болон эрх хэмжээний хувьд хоорондоо бага зэргийн ялгаатай.

Мужийн Дээд шүүх нь давж заалдах, хяналтын болон анхан шатны шүүх байна.

Мужийн Дээд шүүх бүрт шаардлагатай тооны иргэний болон эрүүгийн хэргийн танхимыг байгуулна. Иргэний хэргийн танхим нь хяналтын шатны журмаар 3 шүүгчийн бүрэлдэхүүнтэйгээр доод шатны шүүхийн шийдвэр, тогтоолтой холбогдсон давж заалдах гомдлыг авч хэлэлцдэг. Харин Эрүүгийн хэргийн танхим нь мужийн Дээд шүүхийн 3 гишүүний бүрэлдэхүүнтэйгээр хэсгийн шүүхийн давж заалдах эрхгүй тогтоол, мужийн шүүхийн давж заалдах шатны шийдвэр, тангарагтны шүүх болон мужийн шүүхийн их танхимын шийдвэртэй холбогдсон хяналтын гомдлыг хянан хэлэлцэнэ. Гэхдээ хяналтын гомдол нь холбооны улсын хууль бус, мужийн хууль тогтоомжийн хэм, хэмжээ зөрчсөн тухай байна.

Хяналтын шүүхэд мужийн Дээд шүүх болон ХБНГУ-ын Дээд шүүх багтана. Хяналтын шатанд гаргасан гомдлыг шүүхийн шийдвэрийг уншиж сонгосон өдрөөс 1 долоо хоногийн хугацаанд гаргаж болно. Хуулиар хяналтын журмаар гомдол гаргахад давж заалдах журмаас илүү өндөр шаардлага тавигдана. Хяналтын шаардлагадаа: шийдвэрийн аль хэсэгт гомдол гаргаж байгаа, халах, өөрчлөхийг хүсэж байгаа болон шаардлагуудын үндэслэлийг тодорхой заасан байна. Хяналтын шүүх нь үндэслэлгүй буюу хуулиар зөвшөөрөөгүй гомдлыг хянан шийдвэрлэхгүйгээр буцаах эрхтэй.

Хяналтын шүүх хэргийг хянаж үзээд дараах шийдвэрийн аль нэгийг гаргана:

- Гомдлыг үндэслэлгүй гэж үзсэн бол шийдвэрийг хүчин төгөлдөр хэвээр үлдээх
- Хэрэв гомдол үндэслэлтэй бол шүүх шийдвэрийг хүчингүй болгож дахин шийдвэрлүүлэхээр хэргийг буцаана.
- Хяналтын шүүх нь хэргийг шүүх хуралдаанаар ердийн журмаар хянан шийдвэрлэж, хэрэв хэрэг хангалттай нотлогдсон боловч зөвхөн хуулийг буруу хэрэглэсэнтэй холбоотой бол шийдвэр хүчингүй болсон, хэрэв хэргийн үйл баримтыг цаашид хянан шийдвэрлэх шаардлагагүй бол: шүүгдэгчийг цагаатгах, хэргийг хэрэгсэхгүй болгох, шийдвэрийг хүчингүй болгож, туйлын тодорхой ял хэрэглэх (absolut bestimmte Strafe), хуульд заасан илүү хөнгөн ял хэрэглэх, ял шийтгэхээс татгалзах зэрэг шийдвэрийн аль нэгийг гаргана (ЭПХ-ийн §354).

3.1.4. Гүрж Улс

Энэ улсын Үндсэн хуулийн 90 дүгээр зүйлд зааснаар “Гүржийн нийтлэг шүүхийн шүүн таслах ажиллагаанд тавих хяналтыг процессын тогтоосон журмаар хэрэгжүүлж, хуулиар тодорхойлсон хэргийг анхан шатны журмаар шийдвэрлэнэ”⁴⁰² гэжээ.

Гүржийн ердийн шүүхүүдийн бүтэц нь дүүргийн (хотын) шүүх, мужийн шүүх, давж заалдах шатны шүүх, Абхазийн Дээд шүүх, Ажарын Автономит улсын Дээд шүүх, Гүржийн Дээд шүүх байна.

Давж заалдах шатны шүүхийн чиг үүргийг Абхаз улсын болон Ажарын Автономит улсын Дээд шүүх, Тбилисийн болон Кутайсийн давж заалдах шатны шүүхүүд

⁴⁰² Гүрж Улсын Үндсэн хууль.

гүйцэтгэнэ. Эдгээр шүүх нь дүүргийн мужийн шүүхийн шийдвэртэй холбогдсон гомдлыг давж заалдах шатны журмаар хянан хэлэлцэнэ.

Ердийн шүүхүүдийн дээд шат нь Гүржийн Дээд шүүх байна. Тус шүүх нь Ердийн шүүхийн шүүн таслах ажиллагаанд хяналт тавих бөгөөд хуулиар тогтоосон тохиолдолд зарим хэргийг анхан шатаар хянан шийдвэрлэж байна. Гүржид цаазаар авах ялыг хүчингүй болгосноос шалтгаалан эдгээр хэргийн тоо цөөрчээ.

Дээд шүүхийн бүтцэд эрүүгийн хэргийн шүүхийн коллеги, иргэний хэргийн танхим, аж ахуй ба дампууралтай холбоотой хэргийн танхим, захиргааны хэргийн танхим, бусад хэргийн танхим, эрүүгийн хэргийн танхим, хяналтын танхим, бүгд хурал байх бөгөөд тус тусын харьяалагдах хэргээр гомдлыг хянан шийдвэрлэдэг байна.

Тухайлбал, Эрүүгийн хэргийн танхим: Хяналтын шатанд гаргасан гомдлыг Гүржийн Дээд шүүхийн эрүүгийн хэргийн танхим хянан шийдвэрлэнэ. Гүрж улсын эрүүгийн хэргийн танхим нь хяналтын шатны гомдлыг 3 шүүгчийн бүрэлдэхүүнтэйгээр хянан шийдвэрлэх бөгөөд Их танхимаар 9 хүний бүрэлдэхүүнтэй шийдвэрлэнэ. Хяналтын шатанд давж заалдах шатны шүүхийн эрүүгийн тахимын шийдвэрийг хууль бус гэж үзсэн этгээдийн гомдлоор хянан шийдвэрлэнэ.

Хууль бус гэдэгт тухайлбал, Гүрж улсын ЭПХ-ийг ноцтой зөрчсөн нь анхан шатны болон давж заалдах шатанд илрээгүй, эсхүл уг зөрчлийг хэрэг хянан шийдвэрлэх явцад шүүхээс гаргасан; ялтны гэмт үйлдлийг буруу зүйлчилсэн; ялтны үйлдсэн гэмт үйлдэл болон түүний хувийн байдалд илт тохироогүй ял ногдуулсан буюу арга хэмжээ хэрэглэсэн зэргийг үзнэ.

Гүржийн Дээд шүүхийн танхимууд нь хэргийг хянан шийдвэрлээд дараах тохиолдолд Их танхимаар хэлэлцүүлэхээр тогтоол гарган шилжүүлж болно: хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа болон гаргасан шийдвэр нь эрх зүйг хөгжүүлэх болон шүүхийн нэгдсэн практикийг цаашид төлөвшүүлэх үзэл санааны үүднээс чухал гэж үзвэл; тухайн хэрэг агуулгын хувьд эрх зүйн үүднээс ховор тохиолдол гэж үзвэл.

Хянуулах тухай гомдлыг шүүхийн шийдвэрийн хууль ёсны байдлыг зөвхөн гомдол гаргасан хүрээнд хянана. Энэ тохиолдолд шүүхийн шийдвэрийг хууль бус гэдгийг нотлох үүргийг гомдол гаргасан этгээд хүлээнэ.

3.1.5. Их Британи

Нэгдсэн Вант улсын шүүхийн дээд шат нь Лордын танхим юм. Энэ шат нь Англи болон Уэльс мужийн давж заалдах шатны шүүхийн иргэний болон эрүүгийн хэргийн талаарх шийдвэр, Шотландын давж заалдах шатны шүүхийн иргэний хэргийн талаарх шийдвэртэй холбогдсон эрх зүйн асуудлаар гаргасан давж заалдах гомдлыг хянан хэлэлцэнэ. Уг шүүхийн бүрэлдэхүүнд даргалагч лорд-канцлер, давж заалдах гомдлын энгийн лорд, шүүхийн дээд албан тушаал эрхэлж байсан пэр, үүний дотор лорд-канцлер байсан хүмүүс орно. Лордын танхимын шүүх гурван лордын бүрэлдэхүүнтэйгээр шийдвэрээ гаргана.

Англи болон Уэльсын Дээд шүүх нь Давж заалдах шатны шүүх, Тэргүүн шүүх, Титмийн шүүх гэсэн шүүхийн гурван бие даасан шүүхээс бүрдэнэ. Харин доод шатны шүүх нь вант улсын болон магистратын шүүх байна.

Англи улсад давж заалдах гомдол гаргах эрх нь процессын оролцогчийн хүсэл зоригоо илэрхийлэх байдлаас үл хамаарна. Анхан шатны шүүх хэргийн оролцогчийн давж заалдах гомдлыг эхлээд хянан үзэж, давж заалдах зөвшөөрөл өгөх эсэхээ шийдвэрлэнэ. Английн эрүү, иргэний болон шүүхийн тухай хууль тогтоомжоос үзэхэд давж заалдах институци нь шийдвэрийн үндэслэл, хууль ёсны байдлыг хянуулахаас илүүтэй шүүх болон процессын оролцогчдын харилцан ойлголцлын үр дүн гэж хэлж болохоор байна. Анхан шатны шүүх нь дээд шатны шүүхэд давж заалдах гомдлыг хүлээн авах зөвшөөрөл хүссэний эцэст дээд шатны шүүх хүлээн авч шийдвэрлэнэ.

Харин Лордын танхим (Дээд шүүх) нь бүхий л хэргийг давж заалдах эцсийн шат байна. Лордын танхимаар хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг онцгой ажиллагаа гэж үзнэ. Английн Дээд шүүх нь доод шатны бүхий л шүүхийн шийдвэрлэсэн хэргийг хүлээн аваад процессын талуудын ашиг сонирхлын үүднээс бус, харин Английн эрх зүйн бүх тогтолцооны ашиг сонирхолд үйлчилнэ. Лордын танхимд давж заалдах нь тодорхой этгээдийн хувьд гаргасан шүүхийн алдааг засаж залруулах биш, харин хууль хэрэглээний практикийг амжилттай хөгжүүлэхийн тулд шаардлагтай прецедент, эрх зүйн хэм хэмжээг бүтээх, өөрчлөх буюу нэмэлт хийх боломж олгож байгаа хууль бүтээх механизм гэж үзнэ. Английн эрүүгийн хэрэг шүүн таслах ажиллагаанд Лордын танхимд эрүүгийн хэргийг давж заалдах үндэслэл байхгүй, зөвхөн анхаарлын төвд орсон хэргийг л хянан шийдвэрлэнэ. 1960 онд баталсан “Шүүн таслах ажиллагааны тухай хуулийн 1 дүгээр зүйл, 1968 онд баталсан “Давж заалдах тухай” хуулийн 33 дугаар зүйлүүдэд зааснаар Лордын танхимд дараах хоёр тохиолдолд: 1) хэрэв доод шатны шүүхээс тухайн давж заалдаж байгаа асуудал нь нийгэмд чухал ач холбогдолтой гэж гэрчилсэн; б) хэрэв доод шатны шүүх буюу Лордын танхим өөрөө давж заалдах асуудал нь Лордын танхимын анхаарал татаж байна гэж үзсэн бол давж заалдахыг зөвшөөрнө. Харин 1999 онд баталсан Шүүн таслах ажиллагааг зөвшөөрөх тухай хуульд 1960 оны хуулийг бага зэрэг хөнгөрүүлж, доод шатны шүүхээс habeas corpus институт хэрэглэх хязгаарлалтыг халсан байна. Өнөө үед хууль бусаар баривчлагдсан болон цагдан хоригдсон тухай гомдлыг хянан шийдвэрлэх бүрэн эрх Лордын танхимд хадгалагдсан хэвээр байна.

2009 онд Их Британийн Дээд шүүхийн дүрэм батлагдсан. Энэ дүрмээр давж заалдах журамд ихээхэн дэвшил гарчээ. Уг дүрмийн 10 дугаар зүйлд зааснаар “давж заалдах өргөдөл гаргагч нь зохих шатны шүүхэд давж заалдах зөвшөөрөл хандаж хүснэ. Хэрэв зохих шатны шүүх татгалзвал Дээд шүүхэд хандаж болно” гэж заажээ. Дүрмийн 15 дугаар зүйлд зааснаар өргөдөл гаргах этгээдэд: нийгмийн ашиг сонирхлыг хамгаалах зорилгоор өргөдөл гаргасан албан байгууллага буюу төрийн бус байгууллага, хууль зүйн дүгнэлт гаргуулахаар хандсан ямар ч этгээд нь давж заалдах хүсэлтээ хүлээн зөвшөөрүүлэх буюу анхааралдаа авахыг хүсэмжлэн бичгээр хандах эрхтэй” гэжээ. Дээд шүүх нь доод шатны бүх шүүхийн бүрэн эрхийг эдлэх бөгөөд, давж заалдах журмаар хэргийг хянаад тогтоол гаргана. Дээд шүүх нь: доод шатны шүүхийн тогтоолыг батлах, хэрэгсэхгүй болгох буюу нэмэлт оруулах; доод шатны шүүхээр шийдвэрлүүлэхээр ямар ч асуудлыг шилжүүлэх; шүүхийн шинэ процесс буюу шинэ хэлэлцүүлгийн тухай тогтоол гаргах; зардал нөхөн төлбөр болон хүү төлөх тухай тогтоол гаргах эрхтэй⁴⁰³ гэжээ.

⁴⁰³ Их Британы Дээд шүүхийн дүрэм (2009)-ийн 29.1 дэх хэсэг.

3.1.6.ОХУ

ОХУ-ын Дээд шүүх нь иргэний, эрүүгийн, захиргааны болон бусад ердийн шүүхийн харьяалалтай хэргийн хувьд шүүхийн дээд байгууллага нь болно. Дээд шүүх нь ердийн шүүхүүдийн үйл ажиллагаанд шүүхийн хяналт тавьж, шүүхийн практикийн асуудлаар тайлбар хийнэ. ОХУ-ын Дээд шүүх нь холбооны улсын ердийн шүүхүүдийн тогтолцоог тэргүүлж, тэдгээрийн дээд шат нь болно.

Дээд шүүх нь өөрийн эрх хэмжээнд хамаарах хэргийн хувьд шүүхийн эцсийн шат болно; доод шатны, түүнчлэн цэргийн болон тусгай шүүхүүдийн ямар ч шийдвэр, ямар ч хэргийг хяналтын журмаар шалгах эрхтэй; хууль санаачлах эрх эдэлнэ.

ОХУ-ын Дээд шүүхийн бүрэлдэхүүнд ОХУ-ын Дээд шүүхийн бүгд хурал, ОХУ-ын Дээд шүүхийн Тэргүүлэгчид, хяналтын коллени, иргэний хэргийн коллени, эрүүгийн хэргийн коллеги, цэргийн коллеги багтана.

Ердийн шүүхийн систем дэх шүүхийн дээд шат нь ОХУ-ын дээд шүүхийн Тэргүүлэгчид болно. Дээд шүүхийн Тэргүүлэгчид нь хэргийг хяналтын болон шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас үүссэн хэрэг, шүүхийн практикийн материал судалгаа баяжуулалт, шүүхийн статистикийн дүн шинжилгээ, шүүхийн коллегийн болон аппаратын ажлын зохион байгуулалтын асуудлуудыг авч хэлэлцэнэ.⁴⁰⁴ Тэргүүлэгчдийн шийдвэр нь эцсийн бөгөөд түүнийг давж заалдах эрхгүй болно.

ОХУ-ын Дээд шүүх доод шатны аль ч шүүхээс ямар ч иргэний хэргийг татан авч анхан шатаар шийдвэрлэнэ. Тухайлбал: Ерөнхийлөгчийн, Холбооны улсын хурал, Засгийн газрын хэм хэмжээ тогтоогоогүй актууд; иргэний эрх, эрх чөлөөтэй холбоотой холбооны улсын яам, Сонгуулийн төв комиссын шийдвэр гэх мэт

2010 онд Холбооны ХХ-№433 хуулиар ОХУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хуулийн давах, хяналт (кассаци), хяналтын дээд (надзор) шатанд ихээхэн өөрчлөлт оруулсан хуулийг батлан гаргаж, 2013 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс мөрдөж эхэлжээ.

Энэ хуульд Холбооны улсын онцлогт тохируулан хяналтын (кассаци) шатны⁴⁰⁵ дээр “ревизи” маягийн “Хяналтын дээд шатны (надзор) шүүхээр хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа” гэсэн 48.1 дүгээр зүйлийг шинээр нэмсэн байна. ОХУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хуулийн 412.1-д зааснаар шүүхийн шийдвэрийг хяналтын дээд шатны журмаар ОХУ-ын Дээд шүүхийн Тэргүүлэгчид хянан шийдвэрлэж болно.

Хяналтын дээд шатны шүүх нь дээд хяналтад гаргасан гомдол, эсэргүүцлийн дагуу шүүхийн шийдвэр, магадлал, тогтоолыг хянаана.

Хууль ёсны ашиг сонирхлын үүднээс ОХУ-ын Дээд шүүхийн Тэргүүлэгчид нь гомдол, эсэргүүцэлд дурдсан хүрээнээс гарч эрүүгийн хэргийг бүхэлд нь хянах, түүний дотор дээд хяналтын журмаар гомдол гаргаагүй этгээдийн хэргийг ч хянан үзэх эрхтэй.⁴⁰⁶

ОХУ-ын Дээд шүүхийн Тэргүүлэгчдийн зааврыг хэрэг маргааныг шинээр хянан шийдвэрлэж байгаа шүүх бүр заавал дагаж мөрдөх үүрэгтэй.

⁴⁰⁴ ОХУ-ын Үндсэн хуулийн 104 дүгээр зүйл.

⁴⁰⁵ “Кассаци” гэдгийг хяналт, “надзор” гэдгийг дээд хяналт хэмээн хөрвүүлэв.

⁴⁰⁶ ОХУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хуулийн 412.12.1 дэх хэсэг.

Хяналтын шатанд хянуулахаар гомдол гаргасан шүүхийн шийдвэрийг түүнийг хүчин төгөлдөр үйлчилсэн өдрөөс нэг жилийн хугацаанд хянан шийдвэрлэнэ.

3.1.7. Франц Улс

Ердийн шүүхийн тогтолцоонд Хяналтын шүүх, давж заалдах шатны шүүхүүд, анхан шатаар төрөл бүрийн хэргийг хянан шийдвэрлэдэг шүүхүүд хамаарна.

Хяналтын шүүх нь ердийн шүүхүүдийн тогтолцоог тэргүүлдэг ба иргэний хэргийн тав, эрүүгийн хэргийн нэг, нийт 6 танхимтай байх бөгөөд танхим нь бас дотроо хуваагддаг байна.

Хяналтын шүүхийн тогтоолыг аль нэг танхим, эсхүл гурван танхимаас бүрдсэн төлөөлөгчдийн холимог танхим, эсхүл шүүхийн нэгдүгээр дарга, танхимуудын дарга, ахмадууд, бусад танхим бүрийн хоёр төлөөлөгчийн бүрэлдэхүүнтэй бүгд хурлаас гаргана. Танхимын тогтоолыг тус танхимын бүрэлдэхүүнд орсон, таслан шийдвэрлэх эрхтэй Хяналтын шүүхийн 5-аас доошгүй гишүүд оролцсоноор гаргана. Зарим асуудлаар тухайлбал, илт үндэслэлгүй гомдол эсхүл давж заалдах шатны шүүхийн таслан шийдвэрлэх тогтоолтой холбогдсон гомдлыг хүлээн авахаас татгалзах асуудлаарх шийдвэрийг тухайн танхимын гурван шүүгчийн бүрэлдэхүүнтэйгээр гаргана.

Хяналтын шүүхийн бүгд хурал нь зарчмын асуудлаар болон Хяналтын шүүхэд хэргийг дахин хэлэлцэхэд хуралдана.

Доод шатны шүүхийн шийдвэрийг давж заалдах боломжгүйгээс хяналтын шатанд гаргасан гомдлыг Хяналтын шүүх хянан шийдвэрлэх эрхтэй байна. Ингэхдээ шүүх зөвхөн эрх зүйн тухай асуудлаар өөрөөр хэлбэл, хуулийг буруу хэрэглэсэн, байцаан шийтгэх хэм хэмжээ зөрчсөн асуудлаар хүлээн авна.

Франц улсын эрүүгийн хууль тогтоомжоос үзэхэд шүүхийн шийдвэрт гомдол гаргах, давж заалдах хянах хэд хэдэн хувилбар байна. Нэгдүгээрт, үйл баримтын болон эрх зүйн бүхий л үндэслэлээр хэргийг бүрэн хэмжээгээр хянан шийдвэрлэх-ординар, мөн ординар журам хэрэглэсний дараа зөвхөн хуульд заасан үндэслэл журмаар гомдол гаргах-эксординар журам; хоёрдугаарт, эхний шийдвэрийг гаргасан шүүхэд гомдол гаргаж шийдвэрлүүлэх – ретрактацион, дээд шатны шүүхэд гомдол гаргаж шийдвэрлүүлэх – реформацион; гуравдугаарт, хүчин төгөлдөр бус шийдвэрт гомдол гаргах, хүчин төгөлдөр шийдвэрт гомдол гаргах гэж ангилж болохоор байна. Шүүхийн шийдвэрийг хяналтын журмаар эксординар-реформацион аргаар гомдол гаргах журмыг Францын ЭПХ-ийн 567-621 дүгээр зүйлээр зохицуулна. Хяналтын шүүх нь зөвхөн гомдол гаргасан тэр хэсгийн хууль зүйн “цэвэр” байдлыг хянан шийдвэрлэхээс хэргийг нь бүхэлд, мөн ямар нэгэн үйл баримт талаас нь авч үзэхгүй.

Францын Дээд шүүх нь хэргийг хяналтын шатны цорын ганц шүүх бөгөөд түүний гаргасан шийдвэр нь талуудын процессын эрхийг хангаад зогсохгүй, мөн шүүхийн нэгдсэн практик тогтоох нэг арга болдог байна.

Хяналтын шүүхийн тогтоол нь адил төрлийн хэргийг цаашид хянан шийдвэрлэхэд хуулийг зөв хэрэглэхэд ач холбогдол бүхий “нэг ёсны удирдлага болгох” тайлбарын үүрэг гүйцэтгэнэ.

3.2. Дээд шүүхэд тодорхой тохиолдолд хэрэг хянан хэлэлцдэг байдал

Хүснэгт 7.

<i>Д/д</i>	<i>Улсын нэр</i>	<i>Шүүхийн тогтолцоо</i>	<i>Анхан шатаар шийдвэрлэдэг хэрэг маргааны төрөл</i>
1	АНУ	Холбооны шүүхийн тогтолцоонд АНУ-ын Дээд шүүх, давж заалдах шатны болон тойргийн шүүхүүд, мөн тусгай шүүхүүд орно. Бүх тогтолцоог Дээд шүүх тэргүүлэх бөгөөд Үндсэн хуульд тусгагдсан цорын ганц байгууллага юм.	Дараах хэргийг хянан шийдвэрлэнэ: <ul style="list-style-type: none"> • анхан шатаар хоёр буюу түүнээс дээш мужийн хооронд үүссэн маргаан, • нэг тал нь гадаад орны элчин сайд байгаа нэхэмжлэл, бусад хэргийг.
2	Бразил	Бразилийн шүүхийн хоёр тогтолцоо байна. Холбооны ба мужийн, гэхдээ тэдгээр нь төвлөрсөн байна. Шүүхийн тогтолцооны дээд байгууллага нь Холбооны Дээд шүүх байна.	Ерөнхийлөгч, дэд Ерөнхийлөгч, Конгрессын гишүүн, өөрийн шүүгч болон Ерөнхий прокуророос үйлдсэн гэмт хэргийг, мөн яамдын сайд, дээд шүүхүүдийн шүүгч, холбооны тооцооны трибунал, дипломат төлөөлөгчийн газрын тэргүүн зэрэг хүмүүсээс үйлдсэн гэмт хэрэг болон албан тушаалаа урвуулан ашигласантай холбогдсон хэргийг авч хэлэлцэнэ.
3	Нидерланд	Дээд шүүх, давж заалдах, тойргийн шүүх	Парламентын гишүүд, сайд нар болон бусад дээд албан тушаалтан албан үүргээ гүйцэтгэхдээ үйлдсэн гэмт хэргийг анхан болон эцсийн шатуудад шийдвэрлэнэ.
4	ОХУ	ОХУ-ын Үндсэн хуулийн шүүх; ОХУ-ын Дээд шүүх, БНУ-ын Дээд шүүхүүд, хязгаарын болон мужийн шүүхүүд, холбооны улсын шинж чанартай хотын шүүхүүд, цэргийн болон ердийн шүүхийн тогтолцоог бүрдүүлж буй төрөлжсөн шүүхүүд; Холбооны арбитрийн шүүхийн тогтолцоог бүрдүүлж буй ОХУ-ын арбитрийн Дээд шүүх, холбооны улсын тойргийн арбитрийн шүүхүүд, ОХУ-ын субъектүүдийн арбитрийн шүүхүүд хамаарна.	Ерөнхийлөгч, Холбооны улсын хурал, Засгийн газрын хэм хэмжээ тогтоогоогүй актууд; иргэний эрх, эрх чөлөөтэй холбоотой холбооны улсын яам, газруудын хэм хэмжээ тогтоосон актууд; шүүгчийн бүрэн эрхийг зогсоох тухай тогтоол; бүх оросын болон олон улсын олон нийтийн байгууллагын үйл ажиллагааг түдгэлзүүлэх болон дуусгавар болгох тухай; ард нийтийн санал асуулгын болон Ерөнхийлөгч, Холбооны улсын хурлын депутатын сонгуулийн бэлтгэл ба явуулах ажиллагааны талаарх Сонгуулийн төв комиссын шийдвэр, үйл ажиллагааг хүчингүй болгох; ОХУ-ны төрийн байгууллагын хоорондын маргааныг шийдвэрлэдэг.

5	Португали	Дээд шүүх болон тойргийн шүүх	Зөвхөн улсын ерөнхийлөгч болон бусад дээд албан тушаалтны албан тушаалын гэмт хэргийг анхан шатаар авч хэлэлцэнэ.
6	Тайланд	Шүүхийн тогтолцоо нь анхан шатны шүүх, давж заалдах шатны шүүх, Дээд шүүх гэсэн гурван шатнаас бүрдэнэ.	Сонгуулийн маргааныг анхан шатаар хянан хэлэлцдэг.
7	Швед	Дээд шүүх, давж заалдах, тойргийн шүүх	Сайд болон бусад өндөр албан тушаалтнуудын албан тушаалын гэмт хэрэгтэй холбоотой хэргийг анхан шатаар хянан шийдвэрлэдэг.

Дөрөв. Тойргийн болон дагнасан шүүх байгуулдаг үндэслэл

Судалгааны энэ хэсэгт пост-коммунист бөгөөд нэгдмэл зарим улсад тойргийн болон дагнасан шүүх байгуулах эрх зүйн үндэслэлийг судлан үзлээ.

Д/д	Улсын нэр	Тойргийн шүүх	Дагнасан шүүх
1	Литва	<ul style="list-style-type: none"> Бүс нутгийн шүүх (Үндсэн хуулийн 111-р зүйл) 	<ul style="list-style-type: none"> Захиргааны, хөдөлмөрийн, гэр бүлийн, дампуурлын болон бусад ангиллын хэргийг хянан шийдвэрлэх дагнасан шүүхийг байгуулж болно. (Үндсэн хуулийн 111-р зүйл) 1999 онд Захиргааны дээд шүүх болон бүс нутгийн 5 шүүх бүхий хоёр шатны захиргааны шүүхийн тогтолцоо бий болсон.
2	Молдова	<ul style="list-style-type: none"> Салбар бүрт анхан шатны шүүхийн харьяанд хэд хэдэн орон нутаг хамрагдана (нэг шүүхэд 30 хүртэл, эсвэл нэг шүүхэд 2-3 хотын захиргаа) 	<ul style="list-style-type: none"> Хуулийн дагуу зарим төрлийн хэргийн дагнасан шүүх байгуулж болно. (Үндсэн хуулийн 115.2) Цэргийн шүүх, Бүс нутгийн эдийн засгийн шүүх байгуулагдсан (Шүүхийн тогтолцооны тухай хуулийн 25.2)
3	Эстони	<ul style="list-style-type: none"> Шүүхийн тогтолцоо нь орон нутгийн, хотын болон захиргааны шүүхүүд; дүүргийн шүүхүүд (Үндсэн хуулийн 148) 	<ul style="list-style-type: none"> Дагнасан шүүх байгуулахыг хуулиар тогтооно (Үндсэн хуулийн 149)

Тойргийн болон дагнасан шүүхийг байгуулах эрх зүйн үндэслэл

4.1. Литва Улс⁴⁰⁷

Литва Улсын Үндсэн хууль (1992)-ийн 9 дүгээр бүлэг (“Шүүх”), Шүүхийн тухай хууль (1994)-д шударга ёсыг зөвхөн шүүх хэрэгжүүлнэ гэж заасан байна. Шүүхийн нэгдсэн тогтолцоог Үндсэн хуулийн 111 дүгээр зүйлд “Бүгд Найрамдах Литва Улсын шүүхийн тогтолцоо нь Дээд шүүх, давж заалдах шатны шүүх, дүүргийн шүүх, орон нутгийн шүүхээс бүрдэнэ” хэмээн тогтоожээ. Ердийн шүүхэд Дээд шүүх, давж заалдах шатны шүүх, бүс нутгийн болон дүүргийн шүүх багтдаг.

- *Анхан шатны шүүхүүд:*
 - дүүргийн шүүх нь иргэний болон эрүүгийн хэргийг болон зөвхөн өөрийн бүрэн эрхэд хамаарах захиргааны зөрчлийн хэргийг хянан шийдвэрлэх анхан шатны шүүх байна. Литвад 54 дүүргийн шүүх үйл ажиллагаа явуулж байна;

⁴⁰⁷ Судебные системы государств, образовавшихся на постсоветском пространстве. Ершов В.В., Петухов Н.А. Российское правосудие No 5 (97). 2014. <http://files.sudrf.ru/1858/user/43144051.pdf>

- бүс нутгийн шүүх нь бүрэн эрхийнхээ хүрээнд дүүргийн шүүхийн шийдвэрийг хянах давж заалдах шатны шүүх болно. Тус шүүх иргэний болон эрүүгийн хэргийн танхимуудаас бүрдэх ба бүс нутгийн 5 шүүх үйл ажиллагаа явуулж байна.
- *Давж заалдах шатны шүүх:*
 - бүс нутгийн шүүхийн шийдвэрийг хянана;
 - иргэний, эрүүгийн хэргийн танхимуудтай.
- *Дээд шүүх:*
 - хууль ёсны хүчин төгөлдөр болсон ерөнхий харьяаллын шүүхийн шийдвэрийг хянан шийдвэрлэх цорын ганц кассацийн шүүх байна;
 - иргэний болон эрүүгийн хэргийн танхимуудтай;
 - хууль, бусад эрх зүйн хэм хэмжээний актыг тайлбарлах, хэрэглэх тал дээр ерөнхий харьяаллын шүүхийн нэгдмэл шүүхийн практик үйл ажиллагааг бүрдүүлнэ.

Литва Улсад захиргааны, хөдөлмөрийн, гэр бүлийн, дампуурлын болон бусад ангиллын хэргийг хянан шийдвэрлэх дагнасан шүүхийг байгуулж болохыг Үндсэн хуулийн 111 дүгээр зүйлд заажээ.

1999 онд тус улсад Захиргааны дээд шүүх болон бүс нутгийн 5 шүүх бүхий хоёр шатны захиргааны шүүхийн тогтолцоо бий болсон. Захиргааны дээд шүүх нь бүрэн эрхийнхээ хүрээнд томилогдсон хэргийн анхан шатны буюу бүс нутгийн шүүхийн шийдвэртэй холбоотой давж заалдах шатны шүүх юм. Мөн Захиргааны дээд шүүх нь Европын холбооны хууль тогтоомж, бусад эрх зүйн актуудыг тайлбарлах, хэрэглэх талаарх захиргааны шүүхийн жигд практик үйл ажиллагааг бүрдүүлдэг.

4.2. Молдова Улс⁴⁰⁸

Молдова Улсын Үндсэн хууль (1994)-ийн 115.1 дэх хэсэгт шударга ёсыг Дээд шүүх, давж заалдах шүүх хэрэгжүүлнэ гэж заасан бөгөөд шүүхийн тогтолцооны асуудлыг Үндсэн хуулиндаа тусгаагүй, харин бусад органик хуулиудаар зохицуулсан байна.

Тусгаар улсуудын хамтын нөхөрлөл (ТУХН, Содружество независимых государств - СНГ)-ийн бусад орнуудаас ялгаатай нь Молдова Улсын эрх зүйн тогтолцооны хөгжлийн онцлог нь тус улсын хууль тогтоогчид шинэ хууль боловсруулахдаа Францын хууль боловсруулах техникийг хуулбарлах эрмэлзэлтэй. Молдова Улсын Үндсэн хуулийн анхны загвар нь Бүгд Найрамдах Франц Улсын 1958 оны Үндсэн хуульд тулгуурласан бөгөөд үүнээс “Магистратын дээд зөвлөл”, “Дээд шүүх”, «органик хууль» хэмээх ойлголтуудыг авсан байна.

Шүүхийн тогтолцооны талаарх норматив хуулиуд нь Шүүхийн тогтолцооны тухай (1995), Дээд шүүхийн тухай (1996), Магистратын дээд зөвлөлийн тухай (1996), Эдийн засгийн шүүхийн тухай (1996) хууль юм.

Тус улсад Дээд шүүх, давж заалдах шатны шүүх, шүүхүүд байна. Шүүхүүдийг нутаг дэвсгэрийн зарчмаар гурван түвшинд зохион байгуулдаг:

- *Нэг дэх түвшин буюу анхан шатны шүүхүүд:*
 - хуулиар тогтоосон салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг шүүхээс бүрдэнэ;

⁴⁰⁸ Мөн тэнд.

- салбар бүрт анхан шатны шүүхийн харьяанд хэд хэдэн орон нутаг хамрагдана (нэг шүүхэд 30 хүртэл, эсвэл нэг шүүхэд 2-3 хотын захиргаа);
- иргэний, эрүүгийн, захиргааны хэргийг шийдвэрлэнэ.
- *Хоёр дахь түвшин буюу давж заалдах шүүхүүд:*
 - давж заалдах шатны зургаан танхим тус бүрдээ хэд хэдэн доод шатны шүүхийг багтаасан дүүрэгт бүрэн эрхээ хэрэгжүүлнэ;
 - давж заалдах шатны танхимыг хэд хэдэн хэлтэс, нэг холимог бүрэлдэхүүнээс бүрдэж болно;
 - тэдний бүрэн эрхэд хамаарах анхан шатны шүүхийн шийдвэрийг хянана.
- *Дээд шүүх:*
 - бүх шүүхээс хууль тогтоомжийг үнэн зөв, жигд хэрэгжүүлэхэд шүүх хяналт тавьж ажиллана.

Тус улсад хуулийн дагуу зарим төрлийн хэргийн дагнасан шүүх байгуулж болохыг Үндсэн хуулийн 115.2, Шүүхийн тогтолцооны тухай хуулийн 25.2 дэх хэсэгт заасны дагуу Цэргийн шүүх, Бүс нутгийн эдийн засгийн шүүх байдаг.

Бүс нутгийн эдийн засгийн шүүх нь:

- Эдийн засгийн шүүхийн тухай хууль (1996)-ийн дагуу хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэнэ;
- тус улсын бүх дүүрэг, хот, суурин газрууд Бүс нутгийн эдийн засгийн шүүхийн дүүрэгт байгуулагдсан.

Цэргийн шүүх нь:

- Цэргийн шүүхийн тогтолцооны тухай хууль (1996)-ийн дагуу хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэнэ;
- Үндэсний армийн цэргийн албан хаагчид, карабинерын буюу дотоодын цэргүүд болон бусад тусгай бүрэлдэхүүнтэй холбоотой хэрэг маргааныг шийдвэрлэнэ.

4.3.Эстони Улс⁴⁰⁹

Эстони Улсын шүүхийн тогтолцоо 1992 онд батлагдсан Үндсэн хууль (14 дүгээр бүлэг), 1991 оны Шүүхийн тухай хуулиар байгуулагдсан байна. Эстони Улсын Үндсэн хуулийн 148 дугаар зүйлд “Шүүхийн тогтолцоо нь орон нутгийн, хотын болон захиргааны шүүхүүд; дүүргийн шүүхүүд; Дээд шүүхээс бүрдэнэ.” хэмээн шүүхийн нэрийг шууд тодорхой нэрлэж бичсэн байдал нь Монгол Улстай адил байна.

Мөн Үндсэн хуулийн 149 дүгээр зүйлд шүүхийн тогтолцоог тодорхой заасан байна. Үүнд: “орон нутгийн, хотын болон захиргааны шүүхүүд нь **анхан шатны шүүх; дүүргийн шүүхүүд нь хоёр дахь (давж заалдах) шатны шүүх** бөгөөд анхан шатны шүүхийн шийдвэрийг давж заалдах шатны журмаар хянан үзнэ; Дээд шүүх нь кассацийн талаарх шүүхийн шийдвэрийг харгалзана. Дээд шүүх нь мөн Үндсэн хуулийн хяналтын шүүх байна.” гэж заажээ.

⁴⁰⁹ Мөн тэнд.

Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэнгийн судалгааны тайлангийн эмхтгэл - 2015 он. УБ. 34 дэх тал.

Орон нутгийн, хотын анхан шатны шүүхүүд нь иргэний болон эрүүгийн бүх хэргийг шийдвэрлэнэ. Харин захиргааны шүүх нь төрийн байгууллага, нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын албан тушаалтны үйлдэл (эс үйлдэхүй), бусад олон нийтийн эрх зүйн маргаантай холбоотой гомдлыг хэлэлцэнэ. Анхан шатны шүүхүүд засаг захиргааны нэгж бүрт байрлана.

Дүүргийн шүүхүүд нь бол хоёр дахь шатны шүүх бөгөөд иргэний, эрүүгийн, захиргааны хэргийн коллегийг дүүргийн шүүх дээр байгуулдаг. Давж заалдах шатны шүүх нь 3-4 мужийн дунд нэг буюу бүсчилсэн зохион байгуулалттай байна.

Эстони Улсын Дээд шүүх нь иргэний, эрүүгийн болон захиргааны хэргүүд, Үндсэн хуулийн хяналт, шүүгчийн сахилгын хэрэг зэрэг коллегиаас бүрдэнэ. Дээд шүүхийн үндсэн эрх мэдэл нь давж заалдах шатны журмаар хэргийг хянан хэлэлцэх, Үндсэн хуулийг дагаж мөрдөхөд хяналт тавих, шүүхийн үйл ажиллагааны нэгдмэл байдлыг хангахад оршино.

Тус улсын Үндсэн хуулийн 148 дугаар зүйлд “Зарим ангиллын хэргийг хянан шийдвэрлэх дагнасан шүүх байгуулахыг хуулиар тогтооно” гэсэн байна.

Тав. Шүүгчийн мэргэжлийн ур чадвар болон сахилгын хариуцлагыг зааглаж, хариуцлага тооцдог байдал

Эрх зүйт ёс төлөвшсөн дараах улсуудыг сонгон авч шүүгчийн мэргэжлийн ур чадвар болон сахилгын хариуцлага алдсан алдаа, дутагдалд хэрхэн хариуцлага тооцдог талаарх туршлагыг судаллаа.

Эрх зүйт нийгмийн нэг мөн чанар бол хэн нэг хүнд захирагдах бус харин эрх зүйт ёсны шаардлагыг хангасан хууль, дүрэм журамд захирагдах ёс юм. Хүний эрх, эрх чөлөөний баталгаа болсон шүүгчийн ажлыг зөвхөн өөрсдөд нь даатгаад орхих бус, ухаалаг боловсруулсан ёс зүйн хэм хэмжээ, түүнийг хэрэгжүүлэх, хэвшүүлэх механизмаар хангах нь чухал. Ийм механизмын нэг нь шүүгчийн ёс зүйн зөрчлийг хянан шийдвэрлэх тогтолцоо билээ.⁴¹⁰

Судалгаанд хамрагдсан улсууд:

1. АНУ
2. Герман
3. Молдова
4. ОХУ
5. Япон

Шүүгчид нь мэргэжлийн алдаа, зөрчил, мэргэжлийн үүрэгтээ хайнга, хайхрамжгүй хандах, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг буруу удирдах, хэрэг хянан шийдвэрлэх хугацааг цалгардуулах, хуралдааныг үндэслэлгүйгээр хойшлуулахгүй байх зэрэг нь шүүхэд итгэх иргэд, олон нийтийн итгэлийн гол тулгуур юм.⁴¹¹ Иймд шүүгчийн ёс зүйн зөрчил болон мэргэжлийн үйл ажиллагаан дахь зөрчлийг ялган зааглаж хариуцлага тооцдог механизм шүүгчийн хараат бус байдал болон шүүхэд итгэх илтгэлийг хамгаалахад чухал ач холбогдолтой.

Сонгож авсан орнуудын шүүгчийн мэргэжлийн ур чадвар болон ёс зүйн зөрчилд хэрхэн хариуцлага тооцож буй туршлагыг судалж үзэхэд дараах хандлага ажиглагдаж байна.

1) Шүүгчийн мэргэжлийн болон ёс зүйн алдааг ялган зааглахдаа шүүгчийн хараат бус байдал болон хариуцлагын тэнцвэрийг хадгалахыг зорьдог.

Тухайлбал, АНУ-ын хувьд Шүүхийн сахилгын хороо нь шүүгчийн хараат бус байдлыг хангах үүднээс шүүгчийн нотлох баримтын үнэлгээ болон хууль хэрэглээтэй холбоотой асуудлаар шүүгчийн шийдвэрийг хянадаггүй зарчим баримталдаг боловч энэхүү зарчим үйлчлэхгүй тохиолдол гардаг. Хууль хэрэглээний алдаа хэв шинж болж тогтсон бол, тал засах, ялгаварлан гадуурхах, уурлах, өс хонзон авах зэрэг зохисгүй сэдлээр шийдвэр гаргасан бол, илэрхий, тодорхойлогдсон хуулийн хэм хэмжээг зөрчсөн, процессын чухал шаардлагыг үл тоосон, үндсэн эрхийг зөрчсөн гэх нөхцөлүүдийн аль нэг хангагдсан бол шүүгчийн үйл ажиллагааг хянаж шийдвэрлэж болдог байна.

ХБНГУ-ын Үйлчилгээний шүүх нь шударга ёсыг үр нөлөөтэйгээр хангахын зэрэгцээ шүүгчийн хараат бус байдлыг хамгаалахын тулд сахилгын хяналтад хамаарах гадаад хүрээ болон сахилгын хяналтад орж болохгүй шүүгчийн үйл ажиллагааны дотоод хүрээ хоёрыг ялгаж үздэг. Шүүгчийн чиг үүргээ гүйцэтгэж буй арга хэлбэр болох шүүх хуралдааны товыг цагтаа эхлүүлж буй байдал, цаг барьж буй байдал, хэргийн талуудтай харьцаж буй байдал, хянан шийдвэрлэх ажиллагааны дэгтэй байдал зэргийг шүүгчийн үйл ажиллагааны дотоод хүрээнд хамааруулах бөгөөд энэ хүрээн дэх үйл ажиллагааг хянаж болно.

⁴¹⁰ Монгол Улс дахь шүүхийн захиргааны загвар, тулгамдсан асуудал, шийдвэрлэх арга зам, УБ., 2015. 95 дахь тал.

⁴¹¹ Шүүгчийн хариуцлагын тогтолцоо. “Шүүх эрх мэдэл” сэтгүүл. УБ., 2015. Дугаар – 4. 59 дахь тал.

2) Шүүгчийн алдааг мэргэжлийн ур чадварын болон ёс зүйн гэж зааглахгүйгээр гаргасан зөрчлийн хэмжээнээс нь хамааруулж хариуцлага тооцдог хандлага байна. Тухайлбал, Япон Улсад шүүгчид хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлийг зохицуулсан тусгай дүрэм байхгүй бөгөөд шүүгч албан үүрэг болон ёс зүйн хувьд ноцтой үйлдэл гаргасан, эсхүл албан үүрэгтээ хайнга хандсан тохиолдолд шүүгчийг огцруулах арга хэмжээ авахаар зохицуулжээ. Тухайн шүүгчийн үйлдэл нь ноцтой хэмжээнд хүрсэн тохиолдолд хуулийн дагуу шүүгчийг огцруулах, харин огцруулах хэмжээнд хүрэхээр зөрчил биш гэж үзвэл Шүүгчийн сахилгын хариуцлагын тухай хуулиар сахилгын шийтгэл ногдуулдаг байна.

3) Шүүгчийн мэргэжлийн алдааг ёс зүйн зөрчилд тооцож, хариуцлага хүлээлгэдэг хандлага байна. Тухайлбал, ОХУ-ын Шүүгчийн ёс зүйн дүрэм нь шүүгчийн баримтлах ёс зүйн хэм хэмжээг нэгд, нийтлэг баримтлах; хоёрт, албаны буюу мэргэжлийн үйл ажиллагаанд баримтлах; гуравт, шүүн таслах үйл ажиллагаанаас бусад буюу хувийн амьдралдаа хэмээн ангилсан байна. Түүнчлэн, Шүүгчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулиар шүүгчийн бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэх боломж, шүүгчийг огцруулах үндэслэлийг хуульчилжээ.

Дээрхээс үзэхэд, дэлхийн зарим улсад шүүгчийн мэргэжлийн ур чадварын болон ёс зүйн алдааг ялган зааглахдаа шүүгчийн хараат бус байдал болон хариуцлагын тэнцвэрийг хадгалахыг зорьдог байна. Зарим улсад шүүгчийн мэргэжлийн алдааг ёс зүйн зөрчилд тооцож, хариуцлага тооцдог байхад зарим нь шүүгчийн алдааг мэргэжлийн болон ёс зүйн гэж зааглахгүйгээр гаргасан зөрчлийн хэмжээнээс нь хамааруулж хариуцлага тооцдог хандлага тогтжээ.

Шүүгчийн мэргэжлийн ур чадвар болон сахилгын хариуцлагыг зааглаж, хариуцлага тооцдог байдал

Хүснэгт 5.

<i>Д/д</i>	<i>Улсын нэр</i>	<i>Шүүгчийн мэргэжлийн ур чадвар болон сахилгын хариуцлагыг зааглаж, хариуцлага тооцдог байдал</i>
1	АНУ	АНУ-ын Шүүхийн сахилгын хороо нь шүүгчийн ёс зүйн зөрчил болон мэргэжлийн алдаатай холбоотой үйл ажиллагааг хянан шийдвэрлэдэг бөгөөд олон мужид уг хороо байх ба шүүгч, хуульч, иргэдээс бүрддэг. Иргэн, хуулийн этгээдийн гаргасан шүүгчид холбогдох гомдлын талаар мөрдөн шалгах бүрэн эрхийг шүүхийн сахилгын хороонд олгож хэрэгжүүлдэг.* Энэхүү процесс нь хагас шүүхийн шинжтэй бөгөөд хороонд шүүгчийн ёс зүйн зөрчилд хаалттай сануулах, нээлттэй сануулах, торгох, түдгэлзүүлэх, огцруулах шийтгэлийг шууд оногдуулах эсвэл дээд шатны байгууллага (ихэнхдээ мужийн дээд шүүх)-д санал болгож шийдвэрлүүлэх эрхтэй.** АНУ-д хэдийгээр Шүүхийн сахилгын хороо шүүгчийн хараат бус байдлыг хангах үүднээс нотлох баримтын үнэлгээ болон хууль хэрэглээтэй холбоотой шүүгчийн шийдвэрийг хянадаггүй зарчим барьдаг. Гэвч, энэхүү зарчим үйлчлэхгүй тохиолдол байдаг. Шүүхийн сахилгын хороо нь (1) хууль хэрэглээний алдаа хэв шинж болж тогтсон бол, (2) тал засах, ялгаварлан гадуурхах, уурлах, өс хонзон авах зэрэг зохисгүй сэдлээр шийдвэр гаргасан бол, (3) илэрхий, тодорхойлогдсон хуулийн хэм хэмжээг зөрчсөн, (4) процессын чухал шаардлагыг үл тоосон, (5) үндсэн эрхийг

		<p>зөрчсөн гэх нөхцөлүүдийн аль нэг хангагдсан бол шүүгчийн үйл ажиллагааг хянаж шийдвэрлэж болдог.***</p> <p>* UNODC, Resource Guide on Strengthening Judicial Integrity and Capacity, 12. (Дам ишлэв)</p> <p>** Монгол Улс дахь шүүхийн захиргааны загвар, тулгамдсан асуудал, шийдвэрлэх арга зам, УБ., 2015. 119-120 дахь тал.</p> <p>*** Cynthia Gray, “The Line between Legal Error and Judicial Misconduct: Balancing Judicial Independence and Accountability”, Hofstra Law Review 32, no. 4 (2004). (Дам ишлэв) https://scholarlycommons.law.hofstra.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2597&context=hlr</p>
2	Герман	<p>ХБНГУ-д шүүгчийн мэргэжлийн алдааны асуудлыг шийдвэрлэхдээ шүүгчийн хараат бус байдал болон хариуцлагын тэнцвэрийг олохыг зорьдог. Холбооны Үйлчилгээний шүүх (the Federal Service Court) шударга ёсыг үр нөлөөтэйгээр хангахын зэрэгцээ шүүгчийн хараат бус байдлыг хамгаалахын тулд сахилгын хяналтад хамаарах гадаад хүрээ болон сахилгын хяналтад орж болохгүй шүүгчийн үйл ажиллагааны дотоод хүрээ хоёрыг ялгаж үздэг байна. Шүүгчийн гаргасан шийдвэр гаргалтын агуулга (нотлох баримтаар авах, боломжит эвлэрлийг үнэлэх, сонсголын үеэр дэг болон хууль сахиулах, тэмдэглэл үйлдэх зэрэг)-ыг хянаж болохгүй боловч шүүгчийн чиг үүргээ гүйцэтгэж буй арга хэлбэр (шүүх хуралдааны товыг цагтаа эхлүүлж буй байдал, цаг барьж буй байдал, хэргийн талуудтай харьцаж буй байдал, хянан шийдвэрлэх ажиллагааны дэгтэй байдал зэрэг) хянагдаж болно. Цөөн тохиолдолд хуулийг илэрхий зөрчсөн шүүгчийн алдаатай шийдвэрийг Үйлчилгээний шүүх хянаж байсан бөгөөд энэ нь хууль дээдлэх ёсыг сахиулахад зайлшгүй гэж үздэг. Жишээлбэл, Шүүхийн тухай хуулийг зөрчиж шүүхийн танхимаас өмгөөлөгчийг албадан гаргахыг тушаасан шүүгчид ийм хяналт хэрэгжүүлсэн байна.*</p> <p>* Монгол Улс дахь шүүхийн захиргааны загвар, тулгамдсан асуудал, шийдвэрлэх арга зам, УБ., 2015. 67 дахь тал.</p>
3	Молдова	<p>Молдова Улсын Шүүгчийн эрх зүйн байдлын тухай хуульд шүүгчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаатай холбоотой ёс зүйн зөрчилд хариуцлага тооцох хэд хэдэн үндэслэлийг заасан байна. Тухайлбал, шүүгч нь шүүн таслах ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд хууль тогтоомжид заасан шаардлагыг нарийн баримтлан биелүүлж, хуулийг нэг мөр тайлбарлан, хэрэглэх, мөн Шүүгчийн ёс зүйн дүрмийг баримтлах үүргийг хүлээхээр заажээ. Эдгээр үүргээ хэрэгжүүлээгүй тохиолдолд Шүүхийн дээд зөвлөлөөс шүүгчийг “санаатайгаар эсхүл ноцтой байдлаар хайхрамжгүй хандсаны улмаас хуулийг нэг мөр хэрэглээгүй бөгөөд үүнийг нь Дээд шүүх тогтоож, илт буруу шийдвэрийг хүчингүй болгосон бол”, “хэргийг зохих хугацаанд шийдвэрлээгүй эсхүл заавал дагаж мөрдөх хуулийн хэм хэмжээг зөрчсөн”, “шүүхийн шийдвэрийн</p>

		<p>хувийг хэргийн оролцогчид гардуулах хугацааг зөрчсөн” зэрэг үндэслэлээр сахилгын зөрчил гаргасанд тооцож, сахилгын шийтгэл хүлээлгэдэг байна. Хэрэв шүүгч нь шийдвэр гаргахдаа хуулийг санаатайгаар зөрчөөгүй бол шүүхийн шийдвэрийг давж заалдах журмаар хүчингүй болгосон, өөрчилсөн нь шүүгчид хариуцлага тооцох үндэслэл болохгүй. Харин хэрэв шүүгч санаатайгаар хууль зөрчиж, шийдвэр гаргасан бол энэ нь сахилгын зөрчил болно. Үүний дээр хуулийг хайхрамжгүй байдлаар зөрчиж, шийдвэр гаргасан нь үлэмж хэмжээний материаллаг болон сэтгэл санааны хохирол учруулсан бол шүүгчид хариуцлага хүлээлгэхээр зохицуулжээ.*</p> <p>2015 онд шинэчлэн баталсан Шүүгчийн ёс зүй болон мэргэжлийн үйл ажиллагааны дүрмийн 6 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсгийн “с”-д заасны дагуу шүүгч нь “өөрийн мэргэжлийн үйл ажиллагааг шуурхай, үр дүнтэй биелүүлж, хуулиар тогтоосон хугацааг баримтлах бөгөөд хуулиар тогтоосон хугацааг заагаагүй бол үүргээ аль болох боломжит хугацаанд биелүүлэх”, мөн зүйлийн “f”-д “шүүгч нь өөрийн үүргээ биелүүлэхдээ хуулийг зөв хэрэглэж, хэргийг шударга, үр дүнтэй, удаашруулалгүй шийдвэрлэх” гэсэн шүүгчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаатай холбоотой үүргийг оноосон байдаг бөгөөд эдгээрийг зөрчих нь сахилгын шийтгэл хүлээлгэх үндэслэл болно.** Ийнхүү Молдова улсад шүүгчийн ёс зүйн зөрчилд хуулийг нэг мөр тайлбарлан хэрэглээгүй байх, илт буруу шийдвэр гаргасан байх, хуулийг санаатайгаар зөрчсөн нь тогтоогдсон зэрэг үндэслэлүүд орох бөгөөд Шүүгчийн дээд зөвлөлөөс шүүгчид хариуцлага тооцдог байна.***</p> <p>* Молдова Улсын Шүүгчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 15.1 “с”, 22.1 “b”, “f1”, “h1”, 22.2 дахь хэсэг.</p> <p>** Шүүгчийн хариуцлагын тогтолцоо. “Шүүх эрх мэдэл” сэтгүүл. УБ., 2015. Дугаар – 4. 62-63 дахь тал.</p> <p>*** Шүүгчийн хариуцлагын тогтолцоо. “Судалгааны тайлангийн эмхтгэл”. УБ., 2016. 63 дахь тал.</p>
4	ОХУ	<p>ОХУ-ын Шүүгчийн ёс зүйн дүрэм нь шүүгчийн баримтлах ёс зүйн хэм хэмжээг нэгд, нийтлэг баримтлах; хоёрт, албаны буюу мэргэжлийн үйл ажиллагаанд баримтлах; гуравт, шүүн таслах үйл ажиллагаанаас бусад буюу хувийн амьдралдаа хэмээн ангилсан байна. Мэргэжлийн үйл ажиллагаанд баримтлах ёс зүйн хэм хэмжээнд бие даасан байх, тал үл харах, бодитой байх, тэгш байдал, үүргээ зохих ёсоор гүйцэтгэх бүрэн эрх, ухамсартай байх зэрэг зарчмуудыг дурдсан бол хувийн зан чанарын хувьд улс төрийн болон шүүгчийн үйл ажиллагаанд харшлах үйл ажиллагаа эрхлэхгүй байх зэргийг зааж өгсөн байна.</p> <p>1992 онд батлагдсан ОХУ-ын Шүүгчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулиар* шүүгчийн бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэх боломж, шүүгчийг огцруулах үндэслэлийг хуульчилсан.** Тодруулбал, тус хуулийн 13 дугаар зүйлд шүүгчийн бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэх, шүүгчийг огцруулах асуудлыг зохицуулсан. Тус зүйлийн 1 дэх хэсэгт зааснаар шүүхийн хүчин төгөлдөр болсон шийдвэрийг үрэгдүүлсэн буюу алга болгосон нь тогтоогдсон</p>

		<p>бол шүүгчийн бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэх, шүүгчийг огцруулах талаар Шүүгчдийн мэргэшлийн зөвлөлийн шийдвэр гаргадаг байна. Өөрөөр хэлбэл, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны эцсийн бүтээгдэхүүн болсон шүүхийн шийдвэрийг үрэгдүүлсэн тохиолдолд тухайн шүүгчийг огцруулах хүртэл сахилгын арга хэмжээг авдаг.** Ийнхүү ОХУ-д шүүгчийн мэргэжлийн үйл ажиллагааны алдааг ёс зүйн зөрчилд тооцож, нэг байгууллага буюу Шүүгчдийн мэргэшлийн зөвлөл нь шүүгчид ёс зүйн хариуцлага тооцох асуудлыг шийдвэрлэж, нэг удаа уг асуудлыг Дээд шүүхийн сахилгын танхимд давж заалдах боломжтой байна.****</p> <p>* Закон РФ от 26 июня 1992 г. N 3132-I «О статусе судей в Российской Федерации» (с изменениями и дополнениями). Система ГАРАНТ: http://base.garant.ru/10103670 . (ОХУ-ын Шүүгчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль, 1992)</p> <p>** ОХУ-ын Шүүгчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 13.1, 14.1, 15.1 дэх хэсэг.</p> <p>*** Шүүгчийн хариуцлагын тогтолцоо. “Шүүх эрх мэдэл” сэтгүүл. УБ., 2015. Дугаар – 4. 61-62 дахь тал.</p> <p>**** Шүүгчийн хариуцлагын тогтолцоо. “Судалгааны тайлангийн эмхтгэл”. УБ., 2016. 61 дэх тал.</p>
5	Япон	<p>Япон Улсад шүүгчийг огцруулах асуудал нь хатуу тогтоосон дүрэмд баригдахаас илүүтэй тухайн шүүгчийн үйлдэл нь шүүхийн нэр хүндийг дордуулсан, иргэдийн шүүхэд итгэх итгэлийг алдагдуулсан, шүүгч хүнд байх ёсгүй, зохисгүй үйлдэл* гаргасан байх зэрэг шалгуураар авч үзэж, шийдвэрлэдэг байна. Өөрөөр хэлбэл, хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлийг зохицуулсан тусгай дүрэм байхгүй юм. Гэвч Шүүхийн тухай хууль, Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн хууль зэрэгт хориглох зүйлүүдийг заасан ба үүнийг зөрчсөн этгээд нь сахилгын шийтгэл хүлээхээр байна.</p> <p>Импичментийн тухай хуулиар шүүгчийг огцруулах ерөнхий 2 үндэслэлийг тогтоожээ. Шүүгчийн импичментийн тухай хуулиар** дараах зөрчлийг гаргасан шүүгчийг огцруулж болохыг заажээ. Тус хуулийн 2.1.1-т “Мэргэжлийн болон албан үүргээ ноцтой зөрчсөн эсхүл албан үүрэгтээ ноцтой байдлаар хайнга хандсан”, 2.1.2-т “Шүүгч нь албаны болон хувийн орчинд нэр төрөө ноцтойгоор алдах зохисгүй үйлдэл гаргасан тохиолдолд” гэж заажээ. Тухайн шүүгчийн үйлдэл нь ноцтой хэмжээнд хүрсэн тохиолдолд дээрх хуулийн дагуу шүүгчийг огцруулах, харин огцруулах хэмжээнд хүрэхээр зөрчил биш гэж үзвэл Шүүгчийн сахилгын хариуцлагын тухай хуулиар сахилгын шийтгэл ногдуулдаг байна.</p> <p>Шүүгч албан үүрэг болон ёс зүйн хувьд ноцтой үйлдэл гаргасан, эсхүл албан үүрэгтээ хайнга хандсан тохиолдолд шүүгчийг огцруулах арга хэмжээ авах бөгөөд энэ нь Үндсэн хуулиар зохицуулагдсан тогтолцоо юм. Энэ хариуцлагын тогтолцоогоор шүүгчийг өөрийнх нь хүсэл зоригоос үл хамааран түүнийг</p>

	<p>огцруулах эсэхийг шийдвэрлэдэг. Иймд энэ эрх хэмжээг Парламентын гишүүдээс бүрдсэн Импичментийн шүүх тусгай процесс, журмын дагуу хэрэгжүүлнэ.*** Гомдлын хороо нь Импичментийн шүүхэд шүүгчийг огцруулах өргөдөл гаргах эрх бүхий төрийн байгууллага юм.**** Импичментийн шүүх нь Гомдлын хорооноос ирүүлсэн хэргийг хянан шийдвэрлэн, шүүгчийг огцруулах эсэхийг шийдвэрлэнэ.*****</p> <p>* Импичментийн шүүхийн цахим хуудас http://www.dangai.go.jp/intro/intro2.html</p> <p>** Шүүгчийн импичментийн тухай хууль http://law.e-gov.go.jp/htmldata/S22/S22H0137.html</p> <p>*** Япон Улсын Үндсэн хуулийн 64 дүгээр зүйлд “Парламент нь шүүгчийн огцруулах асуудлыг шийдвэрлэхдээ дээд ба доод танхимын гишүүдээс бүрдсэн Импичментийн шүүхийг байгуулна. Шүүгчийг огцруулах асуудлыг тусгай хуулиар зохицуулна” гэж заажээ. Тусгайлсан хууль нь Шүүгчийн импичментийн тухай хууль юм. (Дам ишлэв)</p> <p>**** Гомдлын хорооны цахим хуудас http://www.sotsui.go.jp/</p> <p>***** Шүүгчийн хариуцлагын тогтолцоо. “Шүүх эрх мэдэл” сэтгүүл. УБ., 2015. Дугаар – 4. 59-60 дахь тал.</p>
--	---

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

- Д.Лүндээжанцан. Монгол Улс дахь төрийн эрх мэдэл хуваарилалт. УБ., 2014.
- Дэлхийн улсуудын шүүхийн тогтолцоо. УБ., 2005.
- Монгол Улс дахь шүүхийн захиргааны загвар, тулгамдсан асуудал, шийдвэрлэх арга зам, УБ., 2015.
- Харьцуулсан эрх зүй (Гарын авлага). УБ., 2013.
- Шүүгчийн ёс зүй ба сахилга (Олон улсын бага хурал: илтгэл, зөвлөмж, судалгаа). УБ., 2017. 20 дахь тал.
- Шүүгчийн хариуцлагын тогтолцоо. “Судалгааны тайлангийн эмхтгэл”. УБ., 2016.
- Шүүгчийн хариуцлагын тогтолцоо. “Шүүх эрх мэдэл” сэтгүүл. УБ., 2015. Дугаар – 4.
- Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэнгийн судалгааны тайлангийн эмхтгэл - 2015 он. УБ.
- Судебные системы государств, образовавшихся на постсоветском пространстве. Ершов В.В., Петухов Н.А. Российское правосудие No 5 (97). 2014.
- Myriam Ghyselen and Bernard Peeters. The Court of Cassation as the Supreme Body of the Judiciary in Belgium.
- Nicholas Aroney and John Kincaid. Courts in Federal Countries: Federalists or Unitarists? University of Toronto Press. 2017. P.224.
- Niels Bammens. Judicial system of Belgium. 2009.
- Samedin Mehmeti M. Sc., Ph.D.Cand. An Overview on Different Legal Systems and the Reflection in Kosovo. 2015.
- Vishnoo Bhagwan, Vidya Bhushan and Vandana Mohla. World Constitutions (A Comparative Study). 2019.
- Үндсэн хууль: Австри, Гүрж, Их Британи, ОХУ, БНХАУ, Өмнөд Солонгос,
- Дээд шүүхийн тухай хууль: Австрали, АНУ, Бельги, Канад, ОХУ
- Дээд шүүхийн дүрэм: Их Британи
- Шүүхийн тухай хууль: АНУ, Бельги, Литва, БНХАУ
- Шүүгчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль: Молдова Улс, ОХУ
- Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хууль: ОХУ
- Европын Холбооны гишүүн орнуудын Дээд шүүхийн дарга нарын нэгдсэн сүлжээ (Le Réseau des présidents offre aux instances européennes) www.reseau-presidents.eu/page/italy
- Австрийн Дээд шүүх: www.ogh.gov.at/en/the-supreme-court-of-justice/position-and-functions/
- БНХАУ-ын Ардын дээд шүүх <http://english.court.gov.cn/justices.html>
- Их Британийн Дээд шүүх www.supremecourt.uk/about/role-of-the-supreme-court.html
- Литвагийн Дээд шүүх www.lat.lt/en/general-information/about-the-court/95
- Өмнөд Солонгосын Дээд шүүх <https://eng.scourt.go.kr/eng/supreme/about/introduction.jsp>
- Францын Хяналтын шүүх www.courdecassation.fr/about_the_court_9256.html
- ХБНГУ-ын Холбооны дээд шүүх www.bundesgerichtshof.de/EN/People/people_node.html